

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Õppekava: klassiõpetaja

Helen Laikoja

SEKSUAALHARIDUSLIKE TEEMADE KÄSITLEMINE II KOOLIASTME
INIMESEÕPETUSE TUNDIDES LÄHTUVALT EUROOPA SEKSUAALHARIDUSE
STANDARDITEST NING ÕPETAJATE ARVAMUSED SEKSUAALHARIDUSLIKE
TEEMADE KÄSITLEMIST MÕJUTAVATEST TEGURITEST
magistritöö

Juhendaja: MSc Aigi Kikkas

Tartu 2018

Resümee

Noortel on märkimisväärne roll elanikkonna reproduktiivtervise näitajate parandamises, mis eeldab teaduspõhiseid teadmisi. Magistritöö "Seksuaalhariduslike teemade käsitlemine II kooliastme inimeseõpetuse tundides lähtuvalt Euroopa seksuaalhariduse standarditest ning õpetajate arvamused seksuaalhariduslike teemade käsitlemist mõjutavatest teguritest" uurimisprobleemiks oli asjaolu, et puudub ülevaade, kui põhjalikult käsitletakse teemasid standarditest ning mis takistab õpetajate tööd. Sellest lähtuvalt oli eesmärk uurida, kas ja milliseid teemasid tuleks II kooliastmes käsitleda, kui põhjalikult on nimetatud dokumendist põhiteemasid õpetatud ning mis mõjutab õpetajate valmidust. Uuringus osales 63 inimeseõpetuse õpetajat. Tulemustest selgus, et väike osa õpetajatest kasutab oma töös standardeid. Õpetajad leiavad, et seksuaalharidus II kooliastmes on oluline. Enim tuuakse välja suhted ja murdeas toimuvad muutused. Neid teemasid käsitletakse kõige põhjalikumalt. Kõige vähem käsitlust on saanud pornograafia, seksuaalne orientatsioon ning eneserahuldamine. Peamiseks takistuseks on asjaolu, et riiklik õppekava ei nõua kõikide teemade käsitlemist, napib aega ja õppematerjale.

Võtmesõnad: *seksuaalharidus, Euroopa seksuaalhariduse standardid, õpetajate valmisolek.*

Abstract

Young people have a remarkable role in improving the population's reproductive health care indicators which presume scientific knowledge. Masters Thesis "Sexuality Education teaching in II school stage in Human Studies classes according to Standards for Sexuality Education in Europe and teachers' thoughts about different factors that affect teaching sexuality education" research is based on the problem that there is no overview how thoroughly the topics on Standards for Sexuality Education in Europe are dealt with and what is hindering the work of teachers. The purpose of the study was to find out which Human Studies topics should be dealt with in II school stage, how profoundly the main topics are taught from "Standards for sexuality education in Europe" and what aspects affect teachers' readiness to teach these topics. Study involved 63 teachers of Human Studies. The results revealed that only the minority of teachers are using above mentioned European standards in their work. Teachers consider that sexual education is important in II school stage. Mostly dealt with topics are relationships and changes in puberty. Topics that are least dealt with are pornography, sexual orientation and masturbation. Main obstacles for teachers not dealing with these topics is that the national curriculum does not demand teaching of all these topics and that there is lack of time and learning materials.

Keywords: *sexual education, Standards for sexuality education in Europe, teachers readiness*

Sisukord

Resümee.....	2
Abstract.....	3
Sisukord.....	4
Sissejuhatus.....	5
Seksuaalsus ja seksuaalhariduse erinevad suunad.....	7
Euroopa seksuaalhariduse standardid.....	10
Õpetajate valmisolek seksuaalhariduslike teemade käsitlemiseks.....	12
Seksuaalharidus Eestis.....	14
Uurimistöö eesmärk ja uurimisküsimused.....	16
Metoodika.....	18
Valim.....	18
Mõõtevahendid.....	19
Protseduur.....	20
Andmetöötlus.....	21
Tulemused.....	22
Kui oluliseks peavad õpetajad seksuaalhariduslike teemade käsitlemist II kooliastmes? ...	22
Milliste seksuaalhariduslike teemade õpetamist peavad õpetajad II kooliastmes oluliseks?	24
Millisel määral mõjutavad erinevad tegurid õpetajate valmidust seksuaalhariduslikke teemasid käsitleda?	29
Arutelu.....	32
Kuidas on omavahel seotud õpetajate teadmised Euroopa seksuaalhariduse standarditest ning nende kasutamine õppetöös?	32
Kui oluliseks peavad õpetajad seksuaalhariduslike teemade käsitlemist II kooliastmes? ...	33
Milliste seksuaalhariduslike teemade õpetamist peavad õpetajad II kooliastmes oluliseks?	34
Kui põhjalikult käsitlevad õpetajad II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemasid Euroopa seksuaalhariduse standarditest?	35
Millisel määral mõjutavad erinevad tegurid õpetajate valmidust seksuaalhariduslikke teemasid käsitleda?	37
Piirangud ja ettepanekud.....	38
Töö praktiline väärtus.....	39
Tänuõnad.....	39
Autorsuse kinnitus.....	40
Kasutatud kirjandus.....	41

Lisa 1

Sissejuhatus

Seksuaalsus on inimese loomulik ja lahutamatu osa, mis saab alguse sünniga ning lõpeb surmaga. Seksuaalsuse kogemine ja väljendamine on inimeseks olemise üks keskseid aspekte (Centerwall, 1996; McBride, 2010; Poolamets, Haavio-Mannila, Kontula & Haldre, 2006). See hõlmab mitmeid bioloogilisi, erootilisi, sotsiaalseid, emotsionaalseid, füüsilisi ja vaimseid aspekte nagu sugu, sooline enesemääratlus, soorollid, seksuaalne orientatsioon, emotsioonid ja tunded, intiimsus ning paljunemisbioloogia (Bolin & Whelehan, 2009; Cacciatore, 2014; World Health Organization, 2006).

Lapse ja noore arenguga kaasnevad sageli reproduktiivtervise alased riskid nagu sugulisel teel levivad nakkused, soovimatud teismeliste rasedused ja abordid, vähene rasestumisvastaste vahendite kasutamine, depressioon ja suitsiidid ning meelemürkide tarvitamine (Papp, Part & Tõrik, 1999). Puberteediga võivad kaasneda ka vaimsed probleemid nagu stress, depressioon ja ärevushäired (Sawyer et al. 2012). Lastel ja noortel on märkimisväärne roll elanikkonna reproduktiivtervise näitajate parandamises (Federal Centre for Health Education, 2010). Nimetatud näitajate parandamine ei ole üksnes oluline vaid indiviidi või riigi jaoks, vaid kogu maailma majanduse ja sotsiaalse heaolu huvides on see olulise tähtsusega (Creel & Perry, 2003; Federal Centre for Health Education, 2010). Tervisealaseid teadmisi saab edendada formaalse ja mitteformaalse õppimise kaudu. Üheks võimaluseks on seksuaalhariduslikud ehk seksuaalkasvatuslikud tunnid.

Formaalset seksuaalharidust pakutakse koolis, mitteformaalne seksuaalharidus kandub edasi meediakanalite, sõprade ja pereliikmete kaudu. Koolipõhisel seksuaalharidusel on mitteformaalse hariduse ees mitmeid eeliseid. Üheks argumendiks on see, et mitteformaalne haridus ei pruugi kõigile olla kättesaadav ning teisalt võib see olla ebapädev või vale (Kagadze, Kiivit, Kull & Part, 2005). Koolipõhist seksuaalharidust toetavad veel teisedki argumendid. Koolidel on suur potentsiaal jõuda väga paljude laste ja noorteni ning õppekavadele toetudes rakendada kohustuslikku seksuaalharidust ning seeläbi mõjutada õpilaste tulevase tervisealaseid otsuseid (Formby, Hirst, Owen, Hayter & Stampelton, 2010; Kagadze et al., 2005). Teisalt on koolides olemas spetsialistidest õpetajad, kellel on vastavad teadmised ja oskused sobilike meetodite rakendamiseks. Samuti teavad koolid, kuidas toetada vanemaid ning suunata õpilasi tegema kasulikke ja eluterveid otsuseid (Aldinger & World Health Organization, 2003; Kagadze et al., 2005; Kivela, Ketting & Baltussen, 2011).

Koolipõhise seksuaalhariduse vajadust ilmestab ka asjaolu, et tänapäeva ühiskond on oluliselt muutunud. Erinevad kultuurid ja religioonid elavad kõrvuti ning on aegade jooksul

segunenud. Samuti on meedia (televisioon, internet, raadio, ajakirjandus) kergesti kättesaadav. Bandura (1977) on leidnud, et lapsed õpivad sageli mudeldamise teel. Teiste inimeste käitumist vaadeldes õpitakse selgeks kindlad käitumismustrid, mida sobivas situatsioonis imiteeritakse. Nii võib mitteformaalne haridus anda edasi valesid signaale. Näiteks ei pruugi meedias nähtu ja kuuldu alati olla adekvaatne ning noored võivad kergesti kokku puutuda pornograafia (Horvath et al., 2013), küberkiusamise ja väärkohtlemisega (Giedd & Chief, 2012). Eestis läbi viidud uuringu põhjal on 75% vastanud õpilastest kokku puutunud pornograafilise sisuga juhuslikult ning 60% otsinud seda teadlikult (Tamm, 2016). See võib aga kaasa tuua muutusi noorte seksuaalkäitumises ning seeläbi anda tõuke sooliste stereotüüpide tekkele ning olla ka üheks seksuaalse riskikäitumise põhjuseks (Löfgren-Mårtenson & Månsson, 2009).

Seksuaalharidus koolides on olnud tõhus ning mõjutanud noorte seksuaaltervist positiivselt (Kivela, Ketting & Baltussen, 2011). Eestis läbi viidud uuringud on näidanud, et 15-24 aastaste noorte seas on langenud HIV-nakkuse saajate arv ning märgatavalt on vähenenud ka teiste sugulisel teel levivate haiguste levik. Ka on vähenenud raseduste ning abortide arv ning sünnitajate haridustase on tõusnud (Allvee & Karro, 2017). Õpilaste teadmised kondoomi ja teiste rasestumisvastaste vahendite kasutamisest on eelnevaga võrreldes paranenud (Aasvee & Rahno, 2015; Trummal, Glušková & Murd, 2011). Mitmed näitajad on aastate jooksul paranenud, kuid sageli ei paku vastuolulist teavet andev ühiskond ja noorte seksuaalse riskikäitumise hetkeseis piisavalt põhjust rahuloluks, et lõpetada seksuaalhariduse andmine (Kull, 2009). Teisalt võib koolis antaval seksuaalharidusel olla nõrku külgi (Kagadze et al., 2005). Õpetajad ise on märkinud, et neil puudub vastav haridus ja väljaõpe, sest täiendkoolitusi on liiga vähe (Palm, Part, Kivelä & Ketting, 2011).

Kooli eesmärk on lapsi ja noori ette valmistada iseseisvaks eluks, anda teadmisi ja oskusi, pakkuda toetust ja kaitset. Seksuaalharidus tugineb samadele põhimõtetele keskendudes just seksuaalalase teabe, võimete, hoiakute ja väärtuste kujundamisele, et noored oskaksid teha eluterveid valikuid ning vältida reproduktiivtervisega seotud riske (Kagadze et al., 2005; Loeber, 2010). Seksuaalharidus peab vastama lapse ja noore eale ning arengule. Kujundatavad teadmised, oskused ja hoiakud peavad olema omandatud enne isiklikke kogemusi ning kogu õppeprotsess peaks kulgema läbi kooliastmete integreerituna erinevatesse ainetesse (Federal Centre for Health Education, 2010). Euroopas erineb seksuaalhariduse ülesehitus riigiti. Selle ühtlustamiseks ning hariduselu edendamiseks ja suunamiseks on loodud Euroopa seksuaalhariduse standardid. Standardid on koostatud lapse psühho-seksuaalset arengut arvestades ning põhinevad holistilisel seksuaalharidusel, mida

toetab ka lapse õiguste konventsioon (Federal Centre for Health Education, 2010; United Nations, 1989). Kuna aga standardid on abimaterjaliks ega kohusta riike ja koole neid kasutama, ei ole ka teada, milliseid teemasid ja kui põhjalikult nimetatud standarditest Eestis käsitletakse.

Töö autorile teadaolevalt ei ole Eestis varasemalt uuritud, kui põhjalikult käsitletakse seksuaalhariduslike teemasid II kooliastme inimeseõpetuse tundides. Samuti ei ole teada, kas Eesti õpetajad kasutavad oma töö läbi viimisel lisaks riiklikule õppekavale ka Euroopa seksuaalhariduse standardeid ning kui oluliseks peavad nad seksuaalharidust teises kooliastmes. Ka puudub ülevaade teguritest, mis mõjutavad õpetajate valmisolekut nimetatud teemasid käsitleda. Sellest lähtuvalt on käesoleva magistr töö eesmärgiks välja selgitada, kui paljud õpetajad on teadlikud ning kasutavad oma töös Euroopa seksuaalhariduse standardeid, milliste teemade õpetamist peetakse oluliseks. Teisalt anda ülevaade sellest, kui põhjalikult käsitletakse teemasid Euroopa seksuaalhariduse standarditest ning kui suurel määral mõjutavad erinevad tegurid õpetajate arvates nende valmisolekut seksuaalhariduslike teemasid käsitleda. Järgnevalt antakse kirjandusele tuginedes teoreetiline ülevaade seksuaalsusest ja seksuaalhariduses esinevatest suundadest, Euroopa seksuaalhariduse standarditest ja vanusegrupi 9-12 eluaastat teemadest, õpetajate valmisolekut mõjutavatest teguritest ning seksuaalharidusest Eestis.

Seksuaalsus ja seksuaalhariduse erinevad suunad

Seksuaalsus on oma mitmetahulisuses ja järjepidevuses inimolemus kesksel kohal (Centerwall, 1996). World Health Organization (2006) on seksuaalsust defineerinud kui inimeseks olemise kesksel aspekti, mis hõlmab sugu, soolist enesemääratlust, soorolle, seksuaalset orientatsiooni, erootikat, lähedust, naudingut ja paljunemisbioloogiat. Seda kogetakse ja väljendatakse oma mõtetes, fantaasias, uskumustes, väärtushinnangutes, käitumistes, tavades ja suhetes. Eesti Seksuaaltervise Liit (2015) lisab, et seda kogevad erineva vanuse, kultuurilise ja tervisliku taustaga inimesed. Seksuaalsust mõjutavad bioloogiliste, psühholoogiliste, usuliste, majanduslike, poliitiliste, õiguslike ja ajalooliste tegurite koosmõju (Federal Centre for Health Education, 2010). Seksuaalsuse ja minapildi kujunemisel on oluline osa seksuaalharidusel.

Seksuaalharidus, sünonüümina ka seksuaalkasvatuse, on elukestev protsess, mille kestel omandatakse teadmisi ja oskusi ning kujundatakse hoiakuid ja väärtusi seksuaalsusest (International Planned Parenthood Federation, 2006; Federal Centre for Health Education, 2010). See on osa kasvatusest ja haridusest, mis keskendub lapse ja nooruki seksuaalsele

arengule ja küpsemisele, suhetele ja tervisele (Part, 2006), et aidata lastel ja noortel teha teadlikke valikuid ja otsuseid seksuaalelu puudutavates küsimustes (Bridges & Hauser, 2014). Seksuaalhariduses esineb peamiselt kaks vastandlikku lähenemissuunda, konservatiivne (ingl k *abstinence-only-until-marriage sex education*) ja liberaalne ehk terviklik (ingl k *comprehensive sex education*) seksuaalharidus. Olenevalt riikidest ja piirkondadest kasutatakse mõlemat lähenemissuunda.

Konservatiivne lähenemissuund on olnud iseloomulik suurele osale Ameerika Ühendriikidest, kus pikka aega puudus ühtne riiklik õppekava, mis oleks sätestanud kõikidele osariikidele ühtsed tingimused (Berne & Huberman, 1999). Sealjuures on seksuaalharidus osariigiti olnud erinev ning sõltunud paljuski piirkonnast. Konservatiivsete haridusprogrammide pooldajad leiavad, et seksuaalsuhted enne abielu on sobimatud ja ebamoraalsed ning neist hoidumine ainus efektiivne võimalus vältida rasestumist ja suguhaigusi (Alagiri, Collins, Morin & Summers, 2002). Soositud põhimõte on, et igasugused abielueelsed seksuaalsuhted on lubamatud. Varajases seksuaalhariduses nähakse ohtu, mis tekitab noortes ahvatlust ning soodustab seeläbi varasemat seksuaalelu algust (Alagiri et al., 2002; Bridges & Hauser, 2014; Kagadze et al., 2005). Laste ja noorte seksuaalsus ei ole sellistes ühiskondades aktsepteeritud ning peamiselt osutatakse seksuaalsusega kaasnevatele negatiivsetele külgedele. Sageli kalduvad sellised programmid kasutama hirmutamise taktikat ja esitama teaduslikult ebatäpseid andmeid (Berne & Huberman, 1999). Ollakse arvamusel, et sel moel hoitakse ära seksuaaltervise alased riskid noorte seas (Alagiri et al., 2002).

Erinevad uurimused on näidanud, et konservatiivsetel haridusprogrammidel ei ole olnud soodsat mõju noorte käitumisele. Vastupidi, riskirühma kuuluvate noorte jaoks on see eriti ohtlik, sest nad võivad jääda teadmatusse ning teistest teadmiste poolest maha (Alagiri et al. 2002). Hauser (2004) on leidnud, et konservatiivne haridus ei anna noortele piisavalt teadmisi ja oskusi, mistõttu on konservatiivset õpet saanud õpilaste teadlikkus tunduvalt kehvem nii seksuaalsusest kui rasestumisvastaste vahendite kasutamisest kui tervilikkude õpet saanud õpilastel. Seda ilmestavad oluliselt ka statistilised andmed, mille järgi on konservatiivse seksuaalharidusega riikides ja piirkondades noorte raseduste näitajad kõrgemad (Kagadze et al., 2005; Stanger-Hall & Hall, 2011). Kirby (2007) leiab, et puuduvad piisavalt tugevad argumendid, mis tõestaks, et konservatiivsetel seksuaalhariduse programmidel on positiivne mõju noorte riskikäitumisele. Ka Ameerika Ühendriikides, kus pikka aega on viljeletud konservatiivset lähenemist, on hakatud järjest enam õpetama ka

terviklikku seksuaalharidust, mis on kooskõlas riiklike seksuaalhariduse standarditega (Future of Sex Education Initiative, 2012).

Riikides, kus seksuaalharidust käsitletakse liberaalse ehk terviklikuna, on leitud positiivseid mustreid noorte seksuaalkäitumises (Kirby, 2007). Liberaalse lähenemisega riikides on välja töötatud riiklikud õppekavad või miinimumstandardid, mille eesmärgiks on anda õpilastele kognitiivsed, psüühilised, emotsionaalsed ja füüsilised teadmised, hoiakud ja oskused, et teha teadlikke seksuaalelu puudutavaid otsuseid (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2009; Wellings & Parker, 2006). Liberaalse seksuaalhariduse pooldajad leiavad, et lapsi ja noori tuleb suunata hoiduma abieluulsetest suhetest, pakkudes sealjuures piisavalt teaduspõhist informatsiooni rasestumisvastaste vahendite ja sugulisel teel levivate haiguste kohta (Alagiri et al., 2002). Oluline on ka vähendada müüte, eksiarvamusi, julgustada noori küsima ja abi otsima, panna neid mõistma, et otsuste ja tegude eest tuleb vastutada, ning arendada kriitilist mõtlemist ja suhtlemisoskust (International Planned Parenthood Federation, 2006; United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2009). Vastupidiselt konservatiivsele lähenemisele aktsepteerib liberaalne suund noorte seksuaalsust (Kagadze et al., 2005) ning seksuaalharidus on koolides enamasti kohustuslik (Wellings & Parker, 2006).

Pittman ja Gahungu (2006) viisid läbi uurimuse, kus vaatlesid liberaalset ja konservatiivset haridust saanud noorte teadmisi ja arvamusi. Tulemustest selgus, et sugulisel teel levivatest haigustest olid teadlikumad liberaalset seksuaalharidust saanud noored. Samuti nähtus, et ollakse vastutustundlikumad oma seksuaaltervise suhtes. Samal aja leidsid vähesed konservatiivse taustaga noored, et on oma üldtervise suhtes vastutustundlikud. Märkimisväärne hulk liberaalse suuna all õppinutest arvasid siiski, et saadud seksuaalharidus oli kasulik ning nad soovitasid seda ka teistele. Kirby (2007, 2011) on leidnud, et tervikliku käsitlusega seksuaalharidusel on mitmeid positiivseid mõjusid. Üle 40% uuritud liberaalse seksuaalhariduse programmidest on edasi lükanud noorte esimest vahekorda, vähendanud seksuaalpartnerite arvu ning suurendanud kondoomi ja teiste rasestumisvastaste vahendite kasutamist.

Seksuaalharidus peab toetuma kolmele põhikomponendile. See peab algama võimalikult vara, olema lapse arengule vastav ning toimuma integreerituna läbi erinevate kooliastmete ja ainetel. Küll aga varieerub seksuaalharidusega alustamine Euroopa riikides oluliselt (Beaumont & Maguire, 2013; Parker, Wellings & Lazarus, 2009; Wellings & Parker, 2009). Näiteks alustatakse Austrias seksuaalharidusega algkoolis, Belgias mõnedel juhtudel lasteaias ja Küprosel 15ndast eluaastast (Beaumont & Maguire, 2013; Wellings &

Parker, 2006). Ometi on leitud, et seksuaalharidus peaks algama varakult, sest oodatav puberteet algab varem (mõnedel juhtudel vanuses 8-9) ning kestab kauem kui aastakümneid tagasi (Berger, 2015; Collier-Harris & Goldman, 2017; Gluckman & Hanson, 2006; Kirby, 2011; Lalwani, Reindoller & Davis, 2003). Seda toetab ka fakt, et küsimuste ja probleemide korral otsivad noored abi internetist, kus saadav info võib olla ebapädev. Eestis läbi viidud uurimuse põhjal on 77% tüdrukutest ja 71% poistest oma küsimustele vastust otsinud internetist, õpetajatelt vastavalt 11% ja 15% ning spetsialistidelt vastavalt 28% ja 16% noortest (Beilmann, 2016).

Olulisi erinevusi leidub ka õppeainete ja lõimingute ning kasutatavate meetodite hulgas (Federal Centre for Health Education, 2010; Parker et al., 2009). Osades riikides eelistatakse klassikalist loengustiilis tundi, teistes aga rollimänge, meediat ja filme. Kuna iga riik korraldab seksuaalharidust iseseisvalt, on ka ülesehitus riigiti väga erinev (Beaumont & Maguire, 2013). Näiteks on Taanis seksuaalteemad lõimitud bioloogia ja emakeele tundidesse, Saksamaal käsitletakse seda aga usuõpetuses, bioloogias, eetika- ja kodanikuõpetuses, Eestis aga peamiselt inimeseõpetuse ja bioloogia tunnis (Wellings & Parker, 2006). Mõnedel juhtudel on seksuaalhariduse sisu pandud paika riiklike õppekavadega (näiteks Eesti, Rootsi, Austria, Norra), teistel juhtudel on kehtestatud miinimumstandardid (näiteks Taani ja Saksamaa). On ka riike, kus seksuaalharidus ei ole kohustuslik ning koolid võivad pakkuda seda valikainena (näiteks Bulgaaria ja Küpros) (Beaumont & Maguire, 2013; Wellings & Parker, 2006).

Euroopa seksuaalhariduse standardid

Euroopa seksuaalhariduse standardid on Maaailma Terviseorganisatsiooni ja Saksamaa Föderalse Tervishoiuõppe Keskuse poolt koostatud raamdokument, mille eesmärgiks on anda soovituslikud suunised või miinimumstandardid kogu Euroopa piirkonnale ning aidata kaasa tervikliku seksuaalhariduse levikule (Federal Centre for Health Education, 2010). Dokument on märkimisväärse tähtsusega, andes pidepunktid seksuaalhariduse korraldamiseks. Standardites tuuakse välja teemad, mida erinevas vanuses lapsed peaksid teadma. Nende teemade kokku panemisel on arvesse võetud laste ja noorte arengut, vajadusi ja huve (Federal Centre for Health Education, 2010). Käesolevas töös keskendutakse vaid ühele vanusegrupile, 9-12 aastased noored.

Inimese keha ja arengu peatükis tutvustatakse keha hügieeni põhimõtteid ja varaseid murdeeaga kaasnevaid muutusi. Keha hügieenist rääkides käsitletakse mõisteid nagu menstruatsioon ja seemnepurse. Murdealised muutused jagatakse vaimseteks, kehalisteks,

sotsiaalseteks ja emotsionaalseteks. Samuti antakse ülevaade naiste ja meeste suguelundite ehitusest, välimusest ja funktsioonidest ning sellest, kuidas iluideaalid võivad kultuuriti erineda ja aegade jooksul oluliselt muutuda. Ühtlasi kujundatakse õpilastes mõistvat ja lugupidavat hoiakut erinevuste suhtes (Federal Centre for Health Education, 2010). Murdeas toimuvatest muutustest rääkimine on tähtis, sest õpilaste enesehinnang, vaated, käitumine ja suhted nii pereliikmete, sõprade kui ka õpetajatega võivad olla oluliselt mõjutatud (Baams, Dubas, Overbeek & van Aken, 2015). Kuna murdeiga on kestev protsess, mille jooksul noor inimene kasvab ja areneb, peaks ka õpetus sellest algama varakult ning olema mitmekülgne ja järjepidev (Goldman & Grimbeek, 2016).

Murdealised muutused kutsuvad esile erinevaid tundeid, millest paljud võivad noore jaoks uued ning tundmatud olla. *Tunnete* peatükis õpitakse neid tuvastama. Õpilasi juhendatakse oma tunnete, soovide ja vajaduste väljendamisel ning pettumuse ja kurbusega toime tulemisel. Räägitakse ka *sõpruse ja armastuse erinevustest*, jõudes seksuaalsuseni (Federal Centre for Health Education, 2010). *Seksuaalsuse* peatükis käsitletakse väga otseselt seksuaalse tegevusega seotud teemasid nagu esimene seksuaalkogemus ning soovimatu vahekord. Samuti vaadeldakse *seksuaalset orientatsiooni* ning sellest tingitud inimestevahelisi erinevusi ja üksteise austamist. Õpilastes arendatakse oskust mõista enda tundeid ning nendest rääkida. Lisateemadena võiks selles vanuses käsitleda ka *eneserahuldamist, naudingut ja orgasmi*, kuna masturbeerimine on üks levinumaid viise iseenda avastamiseks ja seksuaalsetest tunnetest aru saamiseks (Federal Centre for Health Education, 2010; Kagadze et al., 2005).

Seksuaaltegevusega on väga otseselt seotud *tervis ja heaolu*. Üheks seksuaalhariduse väljakutseks on vähendada soovimatuid rasedusi ning HIV-nakkuse levikut (Federal Centre for Health Education, 2010). Sellest lähtuvalt on õppekava olulisteks teemadeks ebatavaline ja soovimatu vahekord, selle riskid ning tagajärjed. Teadmisi antakse erinevatest suguhaigustest, soovimatust rasedusest, aga ka seksuaalsusega soetud väärkohtlemisest ja abi saamise võimalustest. Järgnevas peatükis käsitletakse viljakust, soojätkamise ja pereplaneerimise vahekorda ning paljunemisega seonduvat. Kaalukal kohal on ebatavalise vahekorra teema ning sellega kaasnevad riskid ja tagajärjed. Tutvustatakse erinevaid rasestumisvastaseid vahendeid ning kujundatakse arusaamist, et vastutavad on mõlemad partnerid. Lähenemise sihiks on muuta rasestumisvaste vahendite kasutamine tõsiselt võetavamaks (Federal Centre for Health Education, 2010).

Teises kooliastmes peaks käsitlema peatükki suhted ja elustiilid ning rääkima erinevat tüüpi suhetest, meeldivatest ja ebameeldivatest. Õppe lõpuks peaksid õpilased olema

võimelised ära tundma positiivse väljundiga suhteid ning mõistma ebavõrdsuse mõju suhetele. Samuti peaks kujunema pooldav suhtumine soolisse võrdõiguslikkusesse ning partneri valikuvabadusse. Lisaks tegeletakse seksuaalõiguste selgitamisega. Kultuuriliste ja sotsiaalsete tegurite peatükis õpetatakse vahet tegema reaalsel ja kujuteldaval, vaadeldakse religiooni ja kultuuri mõju inimese seksuaalsele minapildile ning meedia ja pornograafia rolli seksuaalsuse vormimisele (Federal Centre for Health Education, 2010). Selles vanuses lapsed ei pruugi osata teha vahet õigel ja valel ning formaalse hariduseta võivad seeläbi omandada tõekspidamisi ja käitumismustreid nii pornograafilisest materjalist kui meediast (Kagadze et al., 2005). Teisalt on selge, et noorte kokkupuude pornograafilise ainesega on praktiliselt vältimatu (Löfgren-Mårtenson & Månsson, 2009; Tamm, 2016).

Seksuaalharidus keskendub inimese erinevatele aspektidele, hõlmab väga laia teemaderingi ja suurendab oluliselt noorte heaolu, akadeemilist võimekust, võrdsust, vastutust ja turvalisust ning soodustab tervist nii igapäevaelus kui ka tulevikus (Chandra-Mouli et al., 2015). Depauli ja Plaute (2018) läbi viidud uurimuse põhjal on nii Austria õpetajad kui vanemad seisukohal, et 78% seksuaalhariduse standardites välja toodud teemadest on olulised või väga olulised. Ülemaailmne praktika on näidanud, et noortele suunatud seksuaalharidus on igati tõhus ja kasulik, kui see on antud lapse ja noore vanust ning arengut arvestavalt ja seda teevad väljaõppe saanud õpetajad (Goldman, 2015; Kirby, 2011). Samal ajal on leitud, et seksuaalhariduslike teemade käsitlemine ei ole õpetajate jaoks alati lihtne, sest sageli puuduvad selleks teadmised ja oskused (Cohen, Byers & Sears, 2012).

Õpetajate valmisolek seksuaalhariduslike teemade käsitlemiseks

Koolipõhist seksuaalharidust toetavad mitmed argumendid, millest üks peamisi on asjaolu, et koolides töötavad professionaalid, kellel on teadmised ja oskused seksuaalteemade õpetamiseks ning seega kvaliteetse hariduse andmiseks (Aldinger & World Health Organization, 2003; Goldman & Coleman, 2013; Kivela, J., Ketting, E., & Baltussen, R., 2011). Näiteks on Kontula (2010) leidnud, et kvaliteetset seksuaalharidust saanud Soome õpilastel on märkimisväärselt paremad teadmised seksuaalsusest. On oluline lisada, et tulevikus saavad Soomes seksuaalharidust anda vaid ülikooli poolt vastava kvalifikatsiooni saanud õpetajad (Kontula, 2010). Teisalt on teada, et õpetajate valmisolekut seksuaalalaseid teemasid käsitleda mõjutavad mitmed tegurid.

Eestis läbiviidud uuringust selgus, et ligikaudu pooled seksuaalharidust andvatest õpetajatest ei ole inimeseõpetuse või bioloogia alase ettevalmistusega pedagoogid (Palm, Part, Kivelä &

Ketting, 2011). Sarnane tendents on ka Inglismaal, kus ainet annavad muu eriala taustaga õpetajad (Westwood & Mullan, 2007). Samal ajal on Depauli ja Plaute (2018) märkinud, et lastevanemate jaoks on väga oluline, et õpetaja oleks kõrgelt kvalifitseeritud ning vastavalt haritud. Eestis annavad inimeseõpetuse tunde ka väga varieeruva ettevalmistusega õpetajad, kelle hulgas on nii vene keele õpetajaid kui ka huvijuhte (Palm et al., 2011). Õpetajate tööd mõjutab ka nende koolitatus. Eestis läbiviidud UNESCO ja Radboudi Ülikooli uuringust selgus, 81% vastanutest on osalenud vähemalt ühel täiendkoolitusel, samal ajal on vene õppekeelega koolide õpetajad koolitusi saanud poole vähem (Palm et al., 2011). Õpetajate arvates on koolitused väga olulised ja vajalikud, kuid leitakse, et neid pole piisavalt (Cohen et al., 2012; Vorobjov, Abel-Ollo, Part & Kull, 2011). Heal tasemel väljaõpe annaks õpetajatele kindlustunnet ja sobivaid materjale, mis muudaks nende töö kergemaks (Depauli & Plaute, 2018).

Seksuaalhariduslike teemade käsitlemine ei ole õpetajate jaoks alati lihtne. Mitmed neist tekitavad ühiskonnas vastakaid arvamusi ja arutelusid, on erinevas vanuses inimeste jaoks riivavad ja mõnikord ka tabulised (Part & Kull, 2010). Sageli peavad õpetajad töötama suurte klassidega ning vastava väljaõppe puudumise korral jäävad mitmed teemad käsitlemata ja keskendutakse peamiselt seksuaalsuse bioloogilisele poolele (Kagadze et al., 2005). Kõige enam ollakse valmis rääkima seksuaalsuse bioloogilisest ja füüsilisest aspektist, puberteedist ja turvalisusest ning pigem käsitletakse fakte (Cohen, Byers & Sears, 2012; Parker et al., 2009; Russo, Milic, Knežević, Mulic, & Mustajbegovic, 2008). Mõnevõrra vähem arutatakse teemasid, mis on seotud seksuaalsuse vaimse ja emotsionaalse küljega (Palm et al., 2011). Märkimisväärselt vähem räägitakse seksuaalsest käitumisest, mis hõlmab masturbatsiooni, orgasmi, pornograafiat, teismeliste prostitutsiooni ja homoseksuaalsust, sest nende teemade käsitlemine on sageli ebamugav ja raske (Ninomiya, 2010). Õpetajad on arvamusel, et seksuaalteemadel rääkimine on oluline, kuid sageli puuduvad selleks teadmised ja oskused (Cohen, Byers, Sears & Weaver, 2004; Cohen et al., 2012; Westwood & Mullan, 2007).

Õpetajad on erinevates uurimustes välja toonud, et see, milliseid teemasid ning mil määral käsitletakse, sõltub paljuski õpetaja isikust ning ka kindlustundest aine edastamisel (Cohen et al., 2012; Vorobjov et al., 2011). Cohen jt (2012) nendivad, et Kanada õpetajad küll annavad seksuaalhariduslike tunde ning tõdevad nende vajalikkust, kuid ei tunne end seda tehes kindlalt. Ebakindlus on tingitud piisava väljaõppe puudumisest. Sellest tingituna ei ole seksuaalharidus andnud ka oodatud tulemust (Cohen et al., 2012). Takistavateks teguriteks on ka õppematerjalide ja vahendite puudus, negatiivne hoiak vanemate või

ühiskonna poolt ning ajaline piiritletus (Cohen et al., 2004; Cohen et al., 2012; Parker et al., 2009; Vorobjov et al., 2011). Õpetaja enesekindlust ja valmidust keerulisi teemasid käsitleda mõjutab sealjuures ka õpilaste negatiivne meelestatus. Reaktsioon vihjab sageli, et kaheldakse õpetaja kompetentsis, ja paneb pedagoogid ebamugavasse olukorda. Õpilaste vastukaja põhjuseks võib olla piinlikkus ja teadmatus, mistõttu enda puudujääkide kompenseerimiseks kasutatakse kaitsereaktsioonina ära õpetaja positsioon (*Russo et al., 2008*).

Ühe kohustusliku teemana on Euroopa seksuaalhariduse standardites välja toodud seksuaalne orientatsioon (Federal Centre for Health Education, 2010). Üha laialdasemat käsitlust saav homoseksuaalsus on osa seksuaalse orientatsiooni teemast. Õpetajate jaoks on homoseksuaalsusest rääkimine keeruline ning väljakutset pakkuv. See võib olla tingitud õpetaja isiklike tõekspidamiste, religioosse tausta ja kultuuri ning õpetatava sisu kokkupõrgetest (Sanjakdar, 2013). Puudub arusaam ja teave sellest, milliseid meetodilisi lähenemisi peaks vastava teema õpetamiseks kasutama. Õpetajad leiavad, et täiendkoolitused ja professionaalne väljaõpe on need, mis annavad teadmisi ja oskusi homoseksuaalsusest rääkimiseks (Ollis, 2010). Vorobjov jt (2011) on leidnud, et kui seksuaalharidust andvate õpetajate erialane ettevalmistus on ebaühtlane ning õpetajad tunnevad end seksuaalteemasid käsitledes ebakindlalt, on vajalik koolituste ja õppematerjalide parem kättesaadavus.

Seksuaalharidus Eestis

Seksuaalhariduse ajalugu Eestis on võrreldes mitmete Lääne-Euroopa riikide ja ülemaailmsega veel nii-öelda lapsekingades. Võõrvõimu ajal oli seksuaalsusega seonduv tabu ning ettekujutus sellest oli piiratud nii kodus kui ka koolis (Part, 2006). Nii oli eestlaste informeeritus sel teemal märgatavalt lünklikum kui soomlastel, kus seksuaalharidus sai alguse juba 1970. aastal (Kontula, 2006). Esimene samm seksuaalhariduse suunas tehti 1980. aastal, kui keskkooli astmesse tekitati perekonnaõpetuse tunnid. Õpetuse sisu oli pigem konservatiivne – rõhk oli suguhaigustel, soovimatul rasedusel ja abieluelsehete suhete taunimisel (Part, 2006). Eesti ühiskond küll aktsepteeris noorte romantilisi tundeid vastassoo vastu, kuid seksuaalsuhteid enne abielu heaks ei kiidetud (Kontula, 2006).

1990ndad tõid kaasa ühiskondlikud muutused, mis olid suuresti tingitud taasiseseisvumisest. Ka seksuaaltervise alane teave hakkas levima ning tekkisid koostööalged õpetajate ja tervishoiuteenuste vahel (Part, 2006). Samal ajal oli Soome noorte seksuaaltervis aga maailma kontekstis tippasemel (Ootsing, 2006). 1994. aastal loodi Eesti Pereplaneerimise Liit, mis töötab välja õppematerjale rasestumisvastaste meetodite

käsitlemiseks ja õppefilmid "Ah nii see käibki!" ja "Noorte seksijuht". Samuti koolitati välja tervisekasvatuse õpetajaid. 1996. aastal võeti vastu põhi- ja keskkhariduse riiklik õppekava, mis sisaldas kohustusliku ainenähtena ka inimeseõpetust (Part, 2006). Sellest ajast alates on Eestis seksuaalharidust käsitletud inimeseõpetuse ainekava osana (Põhikooli riiklik õppekava, 2017).

Praegu kehtiv põhikooli riiklik õppekava ei sätesta seksuaalharidust eraldi kohustusliku ainenähtena, vaid teistesse ainetesse integreerituna, milleks on tavaliselt inimeseõpetus või bioloogia (Põhikooli riiklik õppekava, 2017). Teises kooliastmes lisandub inimeseõpetuse ainekavasse murdeea ja kehaliste muutuste teema, mille õpitulemustena oskab õpilane neid nähtusi kirjeldada; nendega toime tulla ja iseendas aktsepteerida; tunneb suguküpsuse tunnuseid ja nende seost paljunemisega; mõistab, et murdeea kulgemine on iga inimese puhul varieeruv (Põhikooli riiklik..., 2017).

Teiste teemade all on õpitulemusi, mida on võimalik siduda seksuaalharidusega ning mille saavutamiseks on sobilik kasutada seksuaalkasvatust. Teise kooliastme lõpetaja peab tundma mõisteid nagu HIV ja AIDS ning oskama end nende haiguste eest kaitsta. Lähenemine õpetab sealhulgas ka meedia ohte teadvustama, oma tegude ja sõnade eest vastutama; ennast, kaaslasi ja sõprussuhteid väärtustama; positiivselt mõtlema; soolist erinevust märkama (Põhikooli riiklik..., 2017).

Eelpool nimetatud õpitulemusteni jõutakse erinevate teemade kaudu teise kooliastme inimeseõpetuse tundides. Seksuaalhariduslike teemasid käsitletakse ka põgusalt loodusõpetuse raames, kus peamiseks suunitluseks on seksuaalsuse füüsiline aspekt. Õpitakse tundma inimese suguelundkonda – meeste ja naiste suguelundeid, nende funktsioneerimist ja rolli paljunemisel (Põhikooli riiklik..., 2017). Mitmed teemad, mis on välja toodud Euroopa seksuaalhariduse standardites II kooliastme õpilaste jaoks, on põhikooli riiklikus õppekavas esitatud III kooliastmes. Sellisteks teemadeks on minapilt ja enesehinnang, suguküpsus, soorollid ja soolised stereotüübid, sõprus ja armastus, vastutus seksuaalsuhetes, turvalise seksuaalkäitumise põhimõtted, rasestumisvastased meetodid, seksuaalsel teel levivate haiguste vältimine, seksuaalõigused ja abi saamise võimalused (Federal Centre for Health Education, 2010; Põhikooli riiklik..., 2017).

Riiklik õppekava hõlmab küll mitmeid Euroopa seksuaalhariduse standardites märgitud teemasid II kooliastme lõikes, kuid suurt osa neist käsitletakse riikliku õppekava järgi III kooliastmes (Federal Centre for Health Education, 2010; Põhikooli riiklik..., 2017). Teisalt võimaldab õppekava sõnastus ning esiletoodud õpitulemused õpetajal valida, mida tundides käsitleda. Oluliselt täpsemad õppe- ja kasvatuseesmärgid on paika pandud III

kooliastmes. Eestis kehtiv põhikooli riiklik õppekava ei nõua II kooliastmes kõikide teemade läbimist, mis on välja toodud Euroopa seksuaalhariduse standardites.

Uurimistöö eesmärk ja uurimisküsimused

Formaalne seksuaalharidus on olulise tähtsusega, sest koolipõhine õpetus on lapse arengut arvestav, sobivaid õppemeetodeid rakendav ning teaduspõhine (Kagadze et al., 2005). Laste ja noorte roll elanikkonna reproduktiivtervise näitajate parandamises on märkimisväärne. Samal ajal kaasneb noorte seksuaalsusega mitmeid riske nagu alaealiste rasedused, suguhaigused, väärkohtlemine ja meelemürkide tarbimine (Federal Centre for Health Education, 2010; Kagadze et al., 2005; Papp et al., 1999). Nende riskide vähendamiseks on oluline teadmiste, oskuste ja hoiakute omandamine, mis peaks algama võimalikult vara. Sageli saadakse peamised teadmised koolist ning esmaseks suunajaks on õpetaja. Teisalt on leitud, et seksuaalhariduslikud teemad on paljudel juhtudel õpetajate jaoks keerulised ning tihti puudub selleks väljaõpe, teadmised ja kogemused (Cohen et al., 2012; Palm et al., 2011)

Eestis on varasemalt uuritud, kui tulus on seksuaalharidus olnud ning kas see on end ära tasunud. Sellega seonduvalt on uuritud ka õpetajate väljaõpet ning arvamusi seksuaalharidusest (Palm et al., 2011; Vorobjov et al., 2011). Samas puudub käesoleval hetkel teadmine, kui põhjalikult käsitlevad õpetajad teemasid Euroopa seksuaalhariduse standarditest 9-12 aastase jaoks II kooliastme inimeseõpetuse tundides. Puudub ka teadmine õpetajaid mõjutavatest teguritest nende teemade käsitlemisel. Seetõttu on oluline uurida, kui põhjalikult käsitlevad õpetajad seksuaalhariduslike teemasid ning mis neid see juures peamiselt takistab. Magistritöö eesmärgiks on välja selgitada, kui paljud õpetajad on teadlikud ning kasutavad oma töös Euroopa seksuaalhariduse standardeid, milliste teemade õpetamist peetakse oluliseks. Teisalt anda ülevaade sellest, kui põhjalikult käsitletakse teemasid Euroopa seksuaalhariduse standarditest ning kui suurel määral mõjutavad erinevad tegurid õpetajate arvates nende valmisolekut seksuaalhariduslike teemasid käsitleda.

Tuginedes eelpool kirjeldatud probleemile ning töö eesmärgile on püstitatud viis uurimisküsimust:

- I. Kuidas on omavahel seotud õpetajate teadmine Euroopa seksuaalhariduse standarditest ning nende kasutamine õppetöös?
- II. Kui oluliseks peavad õpetajad seksuaalhariduslike teemade käsitlemist II kooliastmes?
- III. Milliste seksuaalhariduslike teemade õpetamist peavad õpetajad II kooliastmes

oluliseks?

- IV. Kui põhjalikult käsitlevad õpetajad II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemasid Euroopa seksuaalhariduse standarditest?
- V. Millisel määral mõjutavad erinevad tegurid õpetajate valmidust seksuaalhariduslikke teemasid käsitleda?

Metoodika

Käesolevas uuringus kasutati kvantitatiivset uurimismeetodit, kus uurimisinstrumentidiks oli veebipõhine ankeetküsitlus, mis hõlmas endas nii kinniseid kui ka poolstruktureeritud küsimusi. Väikeses osas koguti ka kvalitatiivset informatsiooni, kus vastajatel oli võimalus poolavatud küsimuste korral jätta kommentaar, et täpsustada oma vastust. Tegemist oli kaardistava (ingl k *survey*) uurimusega, mille eesmärgiks oli kirjeldada praegusel ajahetkel valitsevaid arvamusi, hoiakuid ja hinnanguid (Hirsijärvi & Huttunen, 2005). Kaardistava uurimuse kasuks otsustati, sest puudus ülevaade inimeseõpetuse õpetajate arvamustest seksuaalhariduslike teemade käsitlemist mõjutavatest teguritest ning sellest, milliseid seksuaalhariduslikke teemasid ja kui palju käsitletakse II kooliastme inimeseõpetuse tundides. Ka ei olnud teada, kuidas mõistavad õpetajad seksuaalsust. Kaardistava uurimuse eesmärgiks oli saada ülevaade hetkeolukorrast ning saadud tulemustega anda võimalus edaspidisteks uurimusteks (Hirsijärvi & Huttunen, 2005). Järgnevalt on kirjeldatud valimit, mõõtevahendit ja uurimuse läbiviimise protseduuri.

Valim

Käesoleva magistritöö raames läbi viidud uuringu valimi moodustasid II kooliastmes inimeseõpetust õpetavad õpetajad, kes on inimeseõpetuse tunde andnud käesoleval õppeaastal või viimase kahe õppeaasta jooksul. Valimi koostamisel kasutati juhuvalimit. Selleks koostati Eesti Hariduse Infosüsteemi andmete põhjal nimekiri kõikidest Eesti põhikoolidest ja algkool-põhikoolidest, kust jäeti välja vene õppekeele ja lihtsustatud õppekava ja toimetulekuõppega koolid (Eesti Hariduse Infosüsteemid, 2018). Koostatud valikufreimist leiti lihtsa juhuvalimi teel valimisse sobivad koolid. Selleks koostati programmis *Microsoft Office Excel 2016* juhuslike arvude tabel, milleks kasutati funktsiooni *RandBetween*. Kõik valikufreimi kuulunud koolid nummerdati ning ühtinud juhuarvu ja järjekorranumbriga kool pääses valimisse. Valimisse kuulus 200 kooli kõigist Eesti maakondadest.

Töö esimeses etapis koostatud valim jäi väikeseks, mistõttu seda laiendati, kasutades selleks eesmärgipärase valimi moodustamise eeskirja. Eesmärgipärast valimit eelistati seetõttu, et uuringu läbiviijal oli eelnevalt teada valimisse sobivad esindajad. Selleks kasutati juba varasemalt koostatud valikufreimi. Töö esimesest etapist väljajäänute koolide hulgast määrati valimisse veel 44 sobivat kooli, milleks kasutati eesmärgipärast valimit. Ka valimi koostamise teises etapis leidis valimisse kuulunud koole kõigist Eesti maakondadest.

Veebipõhine ankeetküsitlus saadeti 244 kooli. Küsimustikule vastas 125 õpetajat, kellest 63 ehk 50,4% täitsid küsimustiku lõpuni. Järgnevas andmeanalüüsis kasutatakse vaid lõpuni täidetud küsimustike tulemusi. Vastanutest 90,5% olid naissoost ning 9,5% olid meessoost. Vastajate keskmine vanus oli 45,7 eluaastat. Vastanutest enim olid vanuses 50 eluaastat. Küsimustiku täitnud õpetajate keskmine tööstaaž oli 19,2 aastat ning keskmine tööstaaž inimeseõpetuse õpetajana 9,9 aastat. Vastajate haridustase oli 77,8% vastanutest magister või sellega võrdsustatud haridus, 19,0% bakalaureus või sellega võrdsustatud haridus ning keskharidus oli 3,2% vastanutest. Tabelist 1 on näha, kuidas jaotub vastajate arv, keskmine vanus ning keskmine tööstaaž õpetajana ja inimeseõpetuse õpetajana naiste ja meeste vahel.

Tabel 1. Vastajate üldandmed aastates

	Vastanute arv	Vastajate keskmine vanus	Keskmine tööstaaž	Keskmine tööstaaž inimeseõpetuse õpetajana
Naised	57	46.88	19.96	10.08
Mehed	6	34.67	12.25	7.75
KOKKU	63	45.71	19.23	9.86

Mõõtevahendid

Uuringu läbiviimisel kasutati kvantitatiivset uurimisviisi, mis võimaldas koguda statistiliselt töödeldavaid andmeid selle kohta, kui palju ja milliseid seksuaalhariduslikke teemasid käsitletakse II kooliastme inimeseõpetuse tundides, ning teisalt selgitada välja, millised tegurid takistavad õpetajate arvates nende teemade käsitlemist. Andmekogumise meetodina kasutati veebipõhist ankeetküsitlust, mis koostati *SurveyMonkey* keskkonnas. Küsimustik koosnes kinnistest ja poolavatud küsimustest, kus vastajatel oli võimalus jätta kommentaare. See tähendab, et minimaalses osas koguti uuringu käigus ka kvalitatiivset informatsiooni. Ankeetküsitlus koostati töö autori poolt, kuna puudus varasem uurimus, mis oleks sobinud uuringule seatud eesmärkidega. Küsitluse koostamisel tugines töö autor teoreetilistele lähtekohtadele ning Euroopa seksuaalhariduse standarditele, kust võeti, vanusegrupist 9-12, küsimuste aluseks põhiteemad. Veebipõhise ankeetküsitluse kasuks otsustas autor seetõttu, et see andis lühikese ajaperioodi jooksul võimaluse jõuda paljude potentsiaalsete vastajateni ning koguda võimalikult palju andmeid. Seda toetas ka asjaolu, et uuringus osalesid vaid inimeseõpetuse õpetajad, mistõttu tuli vastajateni jõuda üle Eesti.

Ankeetküsitlus koosnes neljast osast (vt lisa 1). Esimeses osas andis autor ülevaate uuringu ülesehitusest, uurimuse eesmärkidest ning orienteeruvast ajakulust. Küsitluse teises

osas koguti vastajate kohta taustandmeid – sugu, vanus, haridustase, õpitud eriala, õpetatavad ained ja tööstaž. Uuringu kolmas osa oli teemasse sissejuhatav, kus paluti uuritavatel välja tuua, mida nende arvates hõlmab seksuaalsuse mõiste ning märkida, kas tuntakse ja kasutatakse Euroopa seksuaalhariduse standardeid. Neljas osa keskendus Euroopa seksuaalhariduse standardites välja toodud õpitulemustele. Vastajate käest küsiti, kui palju nad on nimetatud teemasid II kooliastme inimeseõpetuse tundides käsitlenud, ning paluti määrata, kui palju etteantud tegurid teemade käsitlemist mõjutavad.

Uuringu neljandas osas tuli vastata 3-pallilisel ja 5-pallilisel Likert skaalal. Esimesel juhul küsiti, kui palju on vastajad nimetatud teemat tundides käsitlenud. Vastused olid kuvatud 3-pallilisel Likerti skaalal (*1 – ei ole üldse käsitletud; 2 – olen põgusalt käsitletud; 3 – olen käsitletud põhjalikult*). Järgnevalt paluti vastajatel märkida, kui palju nimetatud tegurid (*ajapuudus, häbitunne, ebakindlus, vähesed teadmised/kogemused, hirm õpilaste reaktsiooni ees, vastuolu enda hoiakute/uskumustega, õppematerjalide- ja vahendite puudus, negatiivne hoiak ühiskonnas*) takistavad neil eelpool mainitud teema käsitlemist. Valik oli antud 5-pallilisel Likerti skaalal (*1 – ei nõustu üldse; 2 – pigem ei ole nõus; 3 – ei oska öelda; 4 – pigem olen nõus; 5 – olen täiesti nõus*). Vastajatel oli võimalus omalt poolt lisada kommentaare.

Küsimustiku valiidsuse tagamiseks viidi läbi pilootküsitlus, milles osales 9 uuringu kriteeriumidele vastavat õpetajat. Pilootuuringu käigus tuli vastajatel välja tuua küsimustiku kitsaskohad ning mõõta küsimustikule vastamiseks kulunud aeg. Pilootuuringu tulemusena muudeti küsimuste sõnastus ning viidi sisse 5-pallilise skaala asemel 3-palliline Likerti skaala, mis parandas oluliselt vastusevariantide mõistetavust ja piiritletust. Käesolevas töös ei kajastata pilootuuringu tulemusi.

Protseduur

Veebipõhise ankeetküsitluse valiidsuse suurendamiseks viidi läbi 2018. aasta veebruaris ja märtsis pilootuuring. Uuringu tulemusena tehti küsimustikus parandusi ning saadeti see elektroonilisel kujul koolidesse. Märtsi esimeses pooles edastati küsimustik 200 Eesti kooli ning märtsi teises pooles veel 44 kooli. Töö autor koostas koolide kontaktidest nimekirja ning pöördus iga koolijuhi poole personaalse e-kirja teel. Koolijuhte teavitati lühikeses kirjas uuringu ülesehitusest ja uurimuse eesmärkidest ning paluti küsimustik edastada kriteeriumidele vastavatele õpetajatele.

Küsimustiku esimeses osas anti uuritavatele ülevaade uuringu ülesehitusest, uurimuse eesmärkidest ja orienteeruvast ajakulust. Kuna küsitlus baseerus suures osas Euroopa

seksuaalhariduse standardites välja toodud õpitulemustel, said vastajad tutvuda ka eestikeelsete standarditega. Küsimustik oli jagatud osadeks ning iga osa paigutatud eraldi lehele. Vastajatel polnud võimalust küsimusi vahele jätta. Andmeid koguti 2018. aasta märtsis ja aprillis.

Andmetöötlus

Andmete sisestamisel, korrastamisel ning jooniste ja tabelite tegemisel kasutati programmi *Microsoft Office Excel 2016*. Andmete analüüsimisel kasutati kirjeldavast statistikast aritmeetilisi keskmisi ja sagedustabeleid, mis leiti programmis *Microsoft Office Excel 2016*. Statistilise olulisuse leidmiseks kasutati Spearmani astakorrelatsiooni, mille leidmiseks kasutati programmi IBM SPSS Statistics. Leitud seoste tugevuse puhul lähtuti Evansi (1996) klassifikatsioonist, kus $<0,2$ – väga nõrk seos; $0,2-0,4$ – nõrk seos; $0,4-0,6$ – mõõdukas seos; $0,6-0,8$ – tugev seos ja $>0,8$ – väga tugev seos. Mitteparameetriliste keskväärtuste võrdlemiseks kasutati Mann Whitney U testi. Statistiliselt oluliseks loeti tulemust, mille olulisuse nivoo oli $\alpha < 0,05$.

Poolavatud küsimuste analüüsis lähtuti Tartu Ülikooli sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaasi juhistest. Esmalt korrastati andmed ning tehti vajalikud märkmed. Järgmise etapina andmed kodeeriti ning paigutati sobivatesse kategooriatesse. Kategooriate moodustamise aluseks võttis autor vastuste sisulise tähenduse ning sarnase tähendusega vastused lisati samasse kategooriasse (Masso, Salvat, Lepik, 2015). Käesolevas töös kasutatakse kvalitatiivselt kogutud infot vaid arvandmete ilmestamiseks tulemuste osas.

Tulemused

Järgnevalt on välja toodud uurimistöö raames läbiviidud uuringu tulemused uurimisküsimuste kaupa.

Kuidas on omavahel seotud õpetajate teadmised Euroopa seksuaalhariduse standarditest ning nende kasutamine õppetöös?

Sellele küsimusele vastuse saamiseks paluti õpetajatel märkida, kas nad on teadlikud Maailma Terviseorganisatsiooni ja Saksamaa Föderaalse Tervishoiuõppe Keskuse poolt koostatud ning välja antud seksuaalhariduse standarditest ning kas nad kasutavad nimetatud standardeid oma töös. Kõikidest vastanutest 52,4% ehk 33 õpetajat on standarditest teadlikud ning 47,6% ehk 30 õpetajat ei ole. Oma töös, tundide ettevalmistamisel või töökavade koostamisel, kasutab neid 19 õpetajat ehk 30,2%. Osa õpetajatest tõi kommentaarides välja, et standardeid kasutatakse vaid aeg-ajalt: *"Mina kasutan standardeid mõnikord kui ma ei tea täpselt, kui detailidesse peaksin laskuma. Õppekava on üsna üldsõnaline, standardid aga konkreetseid. Vaatad vanust, teemat ja tead täpselt, millest rääkida ja millest mitte."* Mittekasutajaid on 44 ehk 69,8%. Õpetajaid, kes on standarditest teadlikud (neid on 33), kuid ei kasuta neid oma töös, on 14 ehk 42,4%. Standardite teadjatest kasutab neid oma töös 19 õpetajat ehk 57,6%. Standardite teadjate ja kasutamise vahelise seose leidmiseks leiti Spearmani astakorrelatsioonikordaja, mille tulemusel on teadjate ja kasutamise vahel statistiliselt oluline positiivne tugev seos ($\rho=0,627$; $p<0,01$).

Peamiste põhjustena kommenteerisid õpetajad asjaolu, et toetatakse õppekavale, mis ole täielikus kooskõlas standarditega: *"Juhindun õppekavast, standardid ja õppekava ei ole päris üksiheses seoses."* Veel toodi välja, et kasutatakse teisi materjale, peamiselt õpikute töövihikut ning koolitustelt saadud materjale: *"Kasutan materjale, mille olen saanud TÜ täiendkoolitajatelt."* Samuti märgiti, et standardeid ei kasutata, kuna teisi materjale on piisavalt: *"Otsesest vajadust ei ole, õppematerjale on niigi piisavalt. Üheks standardite mittekasutamise põhjuseks märkisid õpetajad kommentaarides teadmatus: "Ei ole sellise standardi olemasolust teadlik."*

Kui oluliseks peavad õpetajad seksuaalhariduslike teemade käsitlemist II kooliastmes?

Ühe küsimusena sooviti õpetajatelt teada, kui oluliseks peavad nad erinevate seksuaalteemade käsitlemist II kooliastmes. Õpetajatel paluti vastata 5-pallisel Likert skaalal. Kõikidest vastanutest ei leidnud üksi õpetaja, et seksuaalhariduslike teemade käsitlemine teises kooliastmes ei ole üldse oluline. Ka ei valinud üksi õpetaja vastusevarianti "Ei oska öelda". Kõikide vastajate peale leidis 58,7% õpetajatest, et seksuaalteemade käsitlemine

teises kooliastmes on väga oluline, 31,8% vastas, et pigem on oluline ning 9,5% arvas, et pigem ei ole oluline.

Olulised erinevused on aga standardite kasutajate ja mittekasutajate arvamuste vahel. Mann Whitney U testi tulemusel on standardite kasutajate ja mittekasutajate vahel statistiliselt oluline seos ($p=0,002$; $U=241$). Tabelist 2 on näha, et väga suur osa, 89,5% standardite kasutajatest leiab, et seksuaalteemade käsitlemine II kooliastmes on väga oluline. Sama arvab ka 45,4% standardite mittekasutajatest. Vaid 5,3% kasutajatest on arvamusel, et see on pigem oluline ning mittekasutajatest arvab sama 43,2%. Õpetajad kommenteerisid, et seksuaalhariduslikud teemad on teises kooliastmes olulised, kuna puberteet algab oluliselt varem: *"Murdeiga algab lastel aasta aastalt varem ja on hea kui ollakse kursis oma sooliste muutustega."* ning mitteformaalne haridus ei pruugi olla tõetruu: *"Sõpradelt saadud info on tihti moonutatud või poolik."* Samuti tuuakse välja, et see peab algama võimalikult vara: *"Sest hiljem alustades, oleme juba lootusetult hiljaks jäänud..."* ja *"Selles vanuses on väga suur huvi ning teadmised peaksid olema juba enne kogemust/katsetamist."* ning *"II kooliastme õpilastel on nii mõnelgi juba esimesed seksuaalkogemused olemas. Mõned õpilased on vägagi aktiivsed seksuaalsetes suhetes olivad. Pigem anname infor varem, kui, et me sellega hiljaks jääme. Tänapäeva laste seksuaalelu võib alata juba 12-13 aastaselt."*

Tulemustest on näha, et vaid 5,3% standardite kasutajatest leiab, et seksuaalharidus II kooliastmes ei ole oluline, samal ajal arvab seda aga 11,4% standardite mittekasutajatest. Õpetajad, kes on arvamusel, et teises kooliastmes ei ole oluline seksuaalteemasid käsitleda, kommenteerivad, et nimetatud teemad sobivad pigem III kooliastmesse, sest sageli on nimetatud teemad õpilaste jaoks ebamugavad ning selliste teemade jaoks on selles vanuses veel vara: *"II kooliastmes on paljudel õpilastel keeruline ja ebamugav nendel teemadel rääkida. See sobib pigem III kooliastmesse."* ja *"Mõned teemad on II kooliastme jaoks veel liiga kauged ja keerulised."*

Tabel 2. Õpetajate arvamused seksuaalhariduslike teemade käsitlemise olulisusest II kooliastmes, vastanute arv ja osakaal (%)

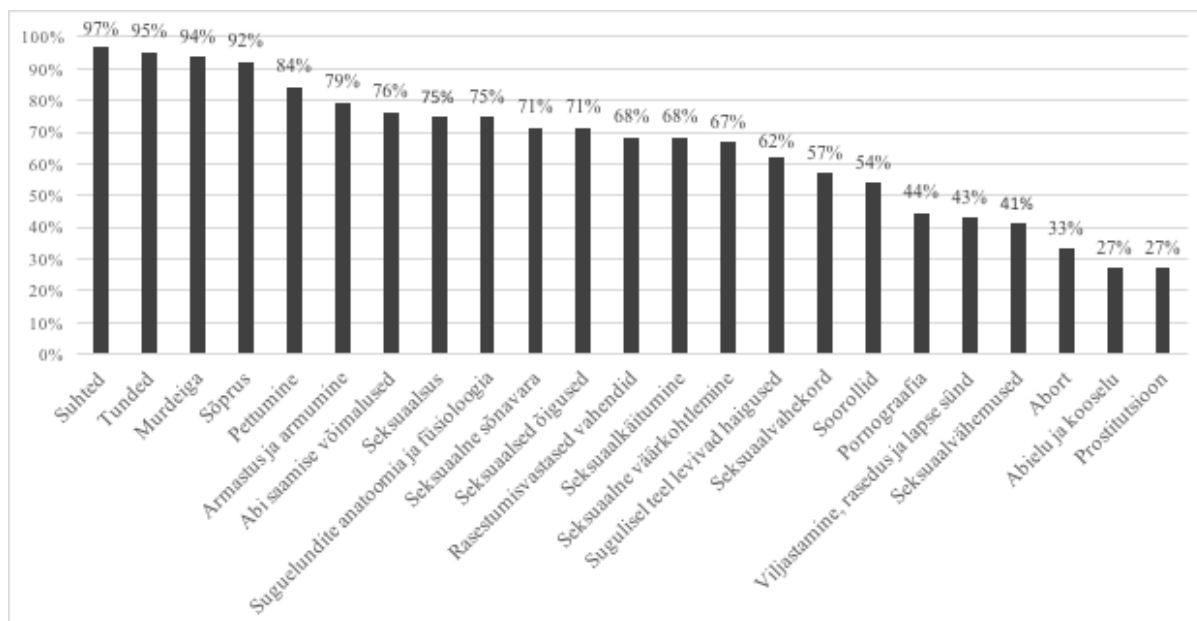
	Kasutajad		Mittekasutajad	
	Vastanute arv	Vastanute osakaal %	Vastanute arv	Vastanute osakaal %
Pigem ei ole oluline	1	5,25	5	11,4
Pigem on oluline	1	5,25	19	43,2
On väga oluline	17	89,5	20	45,4
KOKKU	19	100	44	100

Milliste seksuaalhariduslike teemade õpetamist peavad õpetajad II kooliastmes oluliseks?

Suur osa küsitlusele vastanutest leidis, et seksuaalhariduslike teemade käsitlemine II kooliastmes on väga oluline. Sellest lähtuvalt sooviti õpetajatelt teada, et milliseid teemasid tuleks II kooliastmes käsitleda. Õpetajatel paluti märkida kõik teemad, mida nad oluliseks peavad. Jooniselt 1 on näha, et kõige olulisemaks peetakse suhetest rääkimist, mille puhul vastuste osakaal oli 97% ehk selle valis 61 õpetajat 63st. Samuti leitakse, et tähtis on rääkida tunnetest (95% ehk 60 õpetajat märkis selle oluliseks) ja murdeeast ning sellega seonduvast (94% ehk 59 õpetajat).

Üle poole vastanutest leidis veel, et vajalik on käsitleda teemasid nagu sõprus (58 õpetajat), pettumine (53 õpetajat), armastus ja armumine (50 õpetajat), abi saamise võimalused (48 õpetajat), suguelundite anatoomia ja füsioloogia (47 õpetajat), seksuaalsus (47 õpetajat), seksuaalne sõnavara (45 õpetajat), seksuaalsed õigused (45 õpetajat), seksuaalkäitumine (43 õpetajat), rasestumisvastased vahendid (43 õpetajat), seksuaalne väärkohtlemine (42 õpetajat), sugulisel teel levivad haigused (39 õpetajat), seksuaalvahekord (36 õpetajat) ja soorollid (34 õpetajat).

Alla poole vastanud õpetajatest leidis, et oluline on käsitleda ka selliseid teemasid nagu pornograafia (28 õpetajat 63st), viljastamine, rasedus ja lapse sünd (27 õpetajat), seksuaalvähemused (26 õpetajat), abort (21 õpetajat), prostitutsioon (17 õpetajat) ning abielu ja kooselu (17 õpetajat). Kõikidest välja toodud teemadest oli vaid 6 teemat, mille puhul oli vastanuid vähem kui 50%.

Joonis 1. Õpetajate arvamused, millised teemad on olulised käsitleda teises kooliastmes. Vastuste osakaal protsentides (%).

Kui põhjalikult käsitlevad õpetajad II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemasid Euroopa seksuaalhariduse standarditest?

Eelnevatele uurimisküsimustele toetudes uuriti õpetajatelt, kui põhjalikult käsitletakse II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemasid Euroopa seksuaalhariduse standardite põhiteemadest. Uuritavatelt küsiti üheksateistkümmne teema kohta, kui põhjalikult on need teemad tundides käsitletud. Standardite kasutajate ja mittekasutajate vastuste statistilise erinevuse leidmiseks viidi läbi Mann Whitney U test, mille tulemusel leiti seitsme teema puhul statistiliselt oluline erinevus. Statistiliselt oluliseks loeti tulemust, mille olulisuse nivoo oli $\alpha < 0,05$. Statistiline erinevus leiti järgnevate teemade puhul: erinevad rasestumisvastased vahendid ja nende kasutamise seotud müüdid; soovimatu rasedus; rasestumisvastased vahendid ja nende kasutamine; esimene seksuaalkogemus; nauding, eneserahuldamine ja orgasm; seksuaalõigused, ja pornograafia. Neid teemasid käsitlevad rohkem õpetajad, kes kasutavad oma töös standardeid.

Tabelist 3 on näha kõigi seitsme teema vastajate arv ning osakaal protsentuaalselt. Teemat *Erinevad rasestumisvastased vahendid ja nende kasutamisega seotud müüdid* on käsitletud põhjalikult 53% standardite kasutajat ning 16% mittekasutajatest. Põgusalt on teemat käsitletud 42% kasutajatest ja 50% mittekasutajatest. Nimetatud teemat ei ole üldse käsitletud 5% kasutajatest ja 15% mittekasutajatest. Standardite kasutajate ja mittekasutajate vahel leiti statistiline erinevus ($p=0,001$; $U=215,5$). Teemat *Soovimatu rasedus* on käsitletud

põhjalikult 47% kasutajates ja 11% mittekasutajatest, põgusalt aga 32% kasutajatest ja 41% mittekasutajatest. Samas ei ole teemat käsitletud 21% kasutajatest ja 48% mittekasutajatest. Selle teema puhul leiti kasutajate ja mittekasutajate vaheline statistiline erinevus ($p=0,004$; $U=240,5$).

Rasestumisvastaste vahendite ja nende kasutamisest on põhjalikult rääkinud 53% kasutajatest ja 14% mittekasutajatest. Sama teemat on põgusalt käsitletud 37% standardite kasutajatest ja 61% mittekasutajatest, kuid teema käsitlemata on jätanud 11% kasutajatest ja 25% mittekasutajatest. Selle teema puhul leiti statistiline erinevus ($p=0,0039$; $U=243,5$). Teemat *Esimene seksuaalkogemus* käsitleb põhjalikult 26% kasutajatest ja mittekasutajatest vaid 5%. Põgusalt puudub teemat 63% kasutajatest ja 43% mittekasutajatest, samas käsitlemata jätab 11% kasutajatest ja 52% mittekasutajatest. Ka selle teema puhul leiti kasutajate ja mittekasutajate vahel statistiliselt oluline erinevus ($p=0,0005$; $U=208$).

Teemat *Nauding, eneserahuldamine ja orgasm* käsitleb põhjalikult 11% standardite kasutajatest ja 2% mittekasutajatest. Põgusalt käsitleb teemat 58% kasutajatest ja 39% mittekasutajatest. Teemat ei käsitle 32% standardite kasutajatest ja 59% mittekasutajatest. Leiti kasutajate ja mittekasutajate vaheline statistiline seos ($p=0,0321$; $U=291,5$).

Seksuaalõigustest on rääkinud põhjalikult 32% kasutajatest ning 18% mittekasutajatest, põgusalt aga 53% kasutajatest ja 39% mittekasutajatest. Seksuaalõigustest ei räägi 16% standardite kasutajatest ja 43% mittekasutajatest. Standardite kasutajate ja mittekasutajate vahel on statistiline erinevus ($p=0,0437$; $U=292,5$). *Pornograafiast* räägib põhjalikult vaid 5% standardite kasutajatest ja mittekasutajatest 2%. Põgusalt käsitleb seda teemat 63% kasutajatest ja mittekasutajatest 32%. Teemat ei käsitle 32% standardite kasutajatest ja 66% mittekasutajatest. Leiti kasutajate ja mittekasutajate vaheline statistiline erinevus ($p=0,013$; $U=273,5$).

Tabel 3. Põhiteemade käsitlemise põhjalikkus statistiliselt oluliste teemade kohta, standardite kasutajate ja mittekasutajate arv ja osakaal protsentuaalselt (%)

Teema		Kasutajad		Mittekasutajad	
		Vastajate arv	Osakaal (%)	Vastajate arv	Osakaal (%)
Erinevad rasestumisvastased vahendid ja nende kasutamise seotud müüdid	Ei käsitletud üldse	1	5%	15	34%
	Käsitles põgusalt	8	42%	22	50%
	Käsitles põhjalikult	10	53%	7	16%
Soovimatu rasedus	Ei käsitletud üldse	4	21%	21	48%
	Käsitles põgusalt	6	32%	18	41%
	Käsitles põhjalikult	9	47%	5	11%
Rasestumisvastased vahendid ja nende kasutamine	Ei käsitletud üldse	2	11%	11	25%
	Käsitles põgusalt	7	37%	27	61%
	Käsitles põhjalikult	10	53%	6	14%
Esimene seksuaalkogemus	Ei käsitletud üldse	2	11%	23	52%
	Käsitles põgusalt	12	63%	19	43%
	Käsitles põhjalikult	5	26%	2	5%
Nauding, eneserahuldamine ja orgasm	Ei käsitletud üldse	6	32%	26	59%
	Käsitles põgusalt	11	58%	17	39%
	Käsitles põhjalikult	2	11%	1	2%
Seksuaalõigused	Ei käsitletud üldse	3	16%	19	43%
	Käsitles põgusalt	10	53%	17	39%
	Käsitles põhjalikult	6	32%	8	18%
Pornograafia	Ei käsitletud üldse	6	32%	29	66%
	Käsitles põgusalt	12	63%	14	32%
	Käsitles põhjalikult	1	5%	1	2%

Teemad, mille käsitlemisel statistilist erinevust standardite kasutajate ja mittekasutajate vahel ei leitud olid järgmised: keha hügieen (sh menstruatsioon ja seemnepurse); varajased murdeea muutused, mis hõlmab endas vaimseid, kehalisi, sotsiaalseid ja emotsionaalseid muutusi; kehade vaheliste erinevuste mõistmine ja aktsepteerimine, mis hõlmab endas peenise, rindade ja naise välissuguelundite kuju ja suuruse varieerumist ning iluideaalide muutumist aegade jooksul; soojätkamine ja pereplaneerimine; seksuaalne orientatsiooni ning erinevuste aktsepteerimine; erinevad tunded nagu armumine, uudishimu, kahevahel olek, häbi, hirm, armukadedus ja nende väljendamine; ebaturvalise ja soovimatu seksi riskid ja tagajärjed (seksuaalsel teel levivad haigused, HIV, psühholoogilised tagajärjed); seksuaalne väärkohtlemine; vastutus seksuaalsuhetes; meedia mõju ja surve seksuaalsusele; sõpruse ja armastuse väljendamine eri moel, ning erinevat tüüpi nauditavad ja ebameeldiva suhted – soolise ebavõrdsuse mõju suhetele.

Tabelist 4 on näha, et kõikide vastajate, nii standardite kasutajate kui ka mittekasutajate, peale ei ole *keha hügieenist* rääkinud 1,6% õpetajatest ning põhjalikult on seda teemat käsitlenud 58,7%. *Varajastest murdeea muutustest* on põhjalikult rääkinud 77,8% kõikidest vastajatest ning teemat ei ole käsitlenud 3,2%. *Kehade vahelistest erinevustest*, mis hõlmab ka peenise, rindade ja naiste välissuguelundite kuju ja suuruse varieerumisest käsitlemist, on rääkinud põhjalikult 15,9% vastajatest, põgusalt 66,7% ning seda teemat ei ole üldse käsitlenud 17,5%. *Soojätkamisest ja pereplaneerimisest* on põhjalikult rääkinud 20,6% õpetajatest, põgusalt 63,5% ning käsitlemata on jätnud 15,9%. Õpetajatest 33,3% ei ole üldse rääkinud *seksuaalsest orientatsioonist*. Seda teemat on põhjalikult käsitlenud 23,8% ja põgusalt 42,9% vastajatest. *Erinevatest tunnetest* nagu armumine, uudishimu, kahevahel olek, hirm, häbi ja armukadedus on rääkinud põhjalikult 34,9% kõikidest vastajatest, põgusalt 53,9% ja rääkimata jätnud 11,1%.

Tabel 4. Põhiteemade käsitlemise põhjalikkus statistiliselt mitteiluliste teemade kohta, standardite kasutajate ja mittekasutajate arv kokku

	Käsitlenud põhjalikult	Käsitlenud põgusalt	Ei ole üldse käsitlenud
Keha hügieen	37	25	1
Varajased murdeea muutused	49	12	2
Kehade vahelised erinevuste mõistmine ja aktsepteerimine	10	42	11
Soojätkamine ja pereplaneerimine	13	40	10
Seksuaalne orientatsioon	15	27	21
Erinevad tunded	22	34	7
Ebaturvalise ja soovimatu vahekorra riskid ja tagajärjed	19	28	16
Seksuaalne väärkohtlemine	8	33	22
Vastutus seksuaalsuhetes	15	25	23
Meedia mõju ja surve seksuaalsusele	8	25	30
Sõpruse ja armastuse väljendamine	23	35	5
Erinevat tüüpi nauditavad ja ebameeldivad suhted – soolise ebavõrdsuse mõju	4	24	35

Ebaturvalisest ja soovimatust seksuaalvahekorrast ning selle riskidest ja tagajärgedest ei ole rääkinud 25,4%. Küll aga on seda teinud põgusalt 44,4% ja 30,2%

põhjalikult. *Seksuaalsest väärkohtlemisest* on põhjalikult rääkinud 12,7%, põgusalt 52,4% ja käsitlemata jätnud 34,9% vastajatest. Teemat *vastutus seksuaalsuhetes* on käsitletud 23,8% vastajatest põhjalikult ja põgusalt 39,7%. Seda teemat ei ole käsitletud 36,5% õpetajatest. *Meedia mõjust ja survest seksuaalsusele* on käsitletud põhjalikult 12,7%, põgusalt 39,7 ning käsitlemata jätnud 47,6% vastajatest. *Sõpruse ja armastuse väljendamisest* on rääkinud põhjalikult 36,5%, põgusalt 55,6% ning rääkimata jätnud 7,9% õpetajatest. *Erinevat tüüpi nauditavatest ja ebameeldivatest suhetest ning soolise ebavõrdsuse mõjust suhetele* on põhjalikult rääkinud 6,4% õpetajatest ja põgusalt 38,1% õpetajatest. Seda teemat ei ole käsitletud 55,6% vastanutest.

Millisel määral mõjutavad erinevad tegurid õpetajate valmidust seksuaalhariduslikke teemasid käsitleda?

Viimase uurimisküsimusega sooviti saada teada, et kuivõrd palju mõjutavad erinevad tegurid õpetajate valmidust seksuaalhariduslikke teemasid käsitleda. Välja olid toodud järgmised tegurid: ajapuudus, häbitunne, ebakindlus, vähesed teadmised/kogemused, hirm õpilaste reaktsiooni ees, vastuolu enda hoiakute/uskumustega, õppematerjalide- ja vahendite puudus ning negatiivne hoiak ühiskonnas. Standardite kasutajate ja mittekasutajate vastuste statistilise erinevuse leidmiseks viidi läbi Mann Whitney U test. Ainus tegur, mille puhul ei ole statistiliselt olulist erinevust standardite kasutajate ja mittekasutajate vahel, on *ajapuudus*. Tabelist 5 on näha, et üle poole (51%) standardite kasutajatest leiab, et ajapuudus ei mõjuta nende valmidust teemade käsitlemisel. Mittekasutajatest leiab 47%, et nenede jaoks ei ole ajapuudus mõjuvaks teguriks. Kasutajatest 35% leiab, et see mõjutab ning mittekasutajatest nõustub sellega 46%.

Häbitunne on tegur, mille puhul leidsid 89% kasutajatest ja 69% mittekasutajatest, et see mõjutab nende valmisolekut. Kasutajatest 3% ja mittekasutajatest 24% leiab aga, et see on mõjuv põhjus. Standardite kasutajate ja mittekasutajate vahel ilmnes statistiline erinevus ($p=0,00001$; $U=15983$). Ebakindlust ei pea 85% kasutajatest ja 69% mittekasutajatest mõjuvaks põhjuseks. Kasutajatest 5% ja mittekasutajatest 29% leiab, et see mõjutab neid. Statistiline erinevus ilmnes ka kasutajate ja mittekasutajate vahel ($p=0,00002$; $U=15974$).

Vähesed teadmised ja kogemused mõjutavad 11% kasutajatest ja 29% mittekasutajatest. Mittemõjuvaks teguriks on selle märkinud 77% kasutajatest ja 64% mittekasutajatest. Standardite kasutajate ja mittekasutajate vahel leidis statistiline erinevus ($p=0,00687$; $U=17464$). Samas tõid õpetajad välja, et vajavad rohkem täiendkoolitusi: *"Kogemusi on aastatega kogunenud, kuid täiendkoolitustest tunnen küll puudust. Kõik ju*

muutub pidevalt." Vaid väike hulk (4%) standardite kasutajatest leidis, et hirm õpilaste reaktsiooni ees mõjutab nende tööd. Sama leidis 26% mittekasutajatest. Kasutajatest 86% ja mittekasutajatest 68% ei nõustunud sellega. Leiti statistiline erinevus kasutajate ja mittekasutajate vahel (0,00001; U=15653). Üks õpetaja kommenteeris, et hirm õpilaste reaktsiooni ees ei ole kestav nähtus, vaid esineb väga üksikutel kordadel: "Olen seda tööd aastaid teinud. Ma ei tunne üldjuhul hirmu, häbi vms, kuid mul on olnud paar klassi, kus õpilastel huvi puudus ja oldi väga tagasihoidlikud. Mõned korrad olin pabinas, et mis näo nad nüüd teevad."

Tabel 5. Õpetajate arvamused erinevate tegurite mõjust nende valmisolekule seksuaalhariduslike teemasid käsitleda standardite kasutajate ja mittekasutajate võrdluses

Teema		Kasutajad				Mann Whitney Test	
		N	%	N	%	p	Mann-Whitney U
Ajapuudus*	Ei nõustu	68	51%	145	47%	0.21935	19035
	Ei oska öelda	18	14%	21	7%		
	Nõustun	47	35%	142	46%		
Häbitunne	Ei nõustu	118	89%	214	69%	0.00001	15983
	Ei oska öelda	11	8%	20	6%		
	Nõustun	4	3%	74	24%		
Ebakindlus	Ei nõustu	113	85%	201	65%	0.00002	15974
	Ei oska öelda	13	10%	19	6%		
	Nõustun	7	5%	88	29%		
Vähesed teadmised/kogemused	Ei nõustu	103	77%	198	64%	0.00687	17464
	Ei oska öelda	15	11%	22	7%		
	Nõustun	15	11%	88	29%		
Hirm õpilaste reaktsiooni ees	Ei nõustu	115	86%	208	68%	0.00001	15653
	Ei oska öelda	13	10%	19	6%		
	Nõustun	5	4%	81	26%		
Vastuolu enda hoiakute/uskumustega	Ei nõustu	116	87%	220	71%	0.00004	16195
	Ei oska öelda	13	10%	17	6%		
	Nõustun	4	3%	71	23%		
Õppematerjalide- ja vahendite puudus	Ei nõustu	78	59%	132	43%	0.00026	16159
	Ei oska öelda	20	15%	23	7%		
	Nõustun	35	26%	153	50%		
Negatiivne hoiak ühiskonnas	Ei nõustu	96	72%	201	65%	0.00281	17170
	Ei oska öelda	28	21%	26	8%		

Nõustun	9	7%	81	26%
---------	---	----	----	-----

Märkus. N-vastuste arv on summeeritud seitsme küsimuse peale kokku. %-vastuste osakaal protsentuaalselt. p-statistiline erinevus kasutajate ja mittekasutajate vahel. Statistiliselt oluliseks loeti tulemust, mille statistiline olulisus oli $p < 0,05$.

Vastuolu enda hoiakute ja uskumustega ei ole väga mõjuvaks teguriks kasutajate jaoks. Kasutajatest vaid 3% nõustus sellega. Mittekasutajatest nõustus 26%. Õpetajatest, kes standardeid kasutavad, leidis 87%, et see ei mõjuta neid ning mittekasutajatest arvas seda 71%. Standardite kasutajate ja mittekasutajate vahel leidis statistiline erinevus ($p=0,00004$; $U=16195$). *Õppematerjalide- ja vahendite puudust* peab takistavaks teguriks 26% kasutajatest ja 50% mittekasutajatest. Kasutajatest 59% ja mittekasutajatest 43% leiab, et see ei ole takistuseks. Standardite kasutajate ja mittekasutajate vahel leidis statistiline seos ($p=0,00026$; $U=16159$). *Negatiivne hoiak ühiskonnas* on takistavaks teguriks vaid 7% kasutajatest ja 26% mittekasutajatest. Valdav enamus kasutajatest (72%) ja mittekasutajatest (65%) leiab, et see ei mõjuta nende valmidust. Leiti statistiline erinevus kasutajate ja mittekasutajate vahel ($p=0,00281$; $U=17170$).

Õpetajad on välja toonud, et teemade käsitlemisel on takistavaks teguriks asjaolu, et õppekava ja ainekava ei nõua nende teemade õpetamist: *"Ainekava ei nõua põhjalikku käsitlemist 5.klassis."* Põhjuseks ka välja õpilaste huvi puudumine: *"Teema pole esile kerkinud."* ning rõhutakse asjaolule, et õppematerjalid on vanad või sellele eale ebasobivad: *"Ei ole väga häid õppevahendeid nii noortele."* ja *"Kaasaegseid õppematerjale on vähe."*

Arutelu

Käesolevale magistritööle püstitati viis uurimisküsimust, millele püüti uuringu tulemuste põhjal leida vastused. Magistritöö eesmärgiks oli välja selgitada, kui paljud õpetajad on teadlikud ning kasutavad oma töös Euroopa seksuaalhariduse standardeid, milliste teemade õpetamist peetakse oluliseks. Teisalt anda ülevaade sellest, kui põhjalikult käsitletakse teemasid Euroopa seksuaalhariduse standarditest ning kui suurel määral mõjutavad erinevad tegurid õpetajate arvates nende valmisolekut seksuaalhariduslike teemasid käsitleda. Järgnevalt on arutletud tulemuste üle uurimisküsimuste kaupa.

Kuidas on omavahel seotud õpetajate teadmised Euroopa seksuaalhariduse standarditest ning nende kasutamine õppetöös?

Euroopa seksuaalhariduse standardid anti välja 2010. aastal ning on suunavaks materjaliks ega kohusta ühtegi õpetajat neid kasutama (Federal Centre for Health Education, 2010). Eestis on seksuaalhariduse aluseks õppekava, mis on kõikidele õpetajatel kohustuslik (Põhikooli riiklik õppekava, 2017). Uuringu tulemustest selgus, et pisut üle poole vastanutest on standarditest teadlik. Teadlikkuse alla loeti ka see, kui õpetaja oli nimetatud dokumendist vaid kuulnud. Samas on näha, et vaatamata sellele, et õpetajad on sellisest dokumendist teadlikud, ei kasuta nad seda väga palju oma töös. Vaid väike osa õpetajatest kasutab neid tundide ettevalmistamisel, töökavade koostamisel või mõnel muul viisil. Põhjused, miks õpetajad standardeid ei kasuta, on erinevad.

Õpetajad on välja toonud, et oma töö korraldamisel, tundide läbiviimisel ja nende ettevalmistamisel, lähtutakse õppekavast ja ainekavast. Teisalt nenditakse, et õppekava ja standardid ei ole täielikult kooskõlas, mistõttu ei leia viimased ka kasutamist. Veel tuuakse välja, et toetatakse õpikule-töövihikule ning koolitustelt saadud materjalidele. Õpetajad leiavad, et nendest materjalidest piisab. Samas on Palm jt (2011) leidnud, et 87% õpetajatest kasutab lisaks õpikule ja töövihikule veel teisi materjale. Enim kasutatakse teisele ja kolmandale kooliastmele mõeldud seksuaalkasvatuse õpetajaraamatut ja koolitustelt saadud materjale. Välja toodud õppematerjalide hulgas ei ole Euroopa seksuaalhariduse standardeid mainitud.

Teisalt ei tohi unustada, et õpetajad on välja toonud asjaolu, et täiendkoolitusi on liialt vähe (Cohen et al., 2012; Palm et al., 2011; Vorobjov et al., 2011). Vorobjov jt (2011) läbi viidud uurimusest tuleb välja, et õpetajad sooviksid paremat kättsaadavust nii koolituste kui ka õppematerjalide osas. Lisaks eelpool mainitule on üheks mittekasutamise põhjuseks

teadmatus. Mitmed õpetajad tunnistasid, et ei olnud varasemalt nimetatud dokumendist midagi kuulnud: *"Ei ole sellise standardi olemasolust teadlik."*

Tulemuste põhjal on standardite kasutajaid võrdlemisi vähe. See on ka igati arusaadav, sest standardid ei ole kohustuslikud. Õpetaja töö aluseks on õppekava, mille järgimine on kohustuslik. Seega on loogiline, et õpetajad käsitlevad vaid neid teemasid, mis on õppekavas ning ainekavas välja toodud. On ka mõistetav, et õppematerjalidena kasutatakse erinevate kirjastuste õpikuid ja töövihikuid, sest ka need peavad olema kooskõlas õppekavaga. Teisalt võiks standardid lihtsustada õpetajatel tööd organiseerida, saada kindlustunnet ning olla kindel, et õpilased saavad vajalikku informatsiooni õigel ajal. Ka standardite ülesehitus on kerge ja loogiline. Nimetatud dokumendi kasutamise positiivsete külgede eest kõneleb kasutajate arv. Õpetajad, kes standardeid kasutavad, on välja toonud, et õppekava üldsõnalisus on mõnikord probleemiks, sest ei saa täpselt aru, kui põhjalikult teatud teemasid peaks käsitlema: *"Mina kasutan standardeid mõnikord kui ma ei tea täpselt, kui detailidesse peaksin laskuma. Õppekava on üsna üldsõnaline, standardid aga konkreetseid. Vaatad vanust, teemat ja tead täpselt, millest rääkida ja millest mitte."*

Kui oluliseks peavad õpetajad seksuaalhariduslike teemade käsitlemist II kooliastmes?

Erinevates uurimustes on leitud, et õpetajad peavad seksuaalteemade õpetamist koolides väga vajalikuks (Cohen et al., 2004; Cohen et al., 2012; Westwood & Mullan, 2007). Ka vanemate arvates on see oluline (Depauli & Plaute, 2018). Käesoleva töö raames läbiviidud uuringu tulemused näitasid, et üle poole vastanud õpetajatest leiab, et seksuaalhariduse edastamine teises kooliastmes on väga oluline. Vaid väike osa õpetajatest on arvamusel, et seksuaalteemade käsitlemine ei ole oluline. Ennekõike leiavad õpetajad, kes ei poolda seksuaalharidust teises kooliastmes, et selliste teemade jaoks on selles vanuses veel vara ning pigem sobivad need III kooliastmesse: *"Mõned teemad on II kooliastme jaoks veel liiga kauged ja keerulised."* ja *"II kooliastmes on paljudel õpilastel keeruline ja ebamugav nendel teemadel rääkida. See sobib pigem III kooliastmesse."*

Teisalt toovad õpetajad välja rida põhjusi, miks peab antud teemat II kooliastmes õpetama. Üheks peamiseks põhjuseks on varasem murdeiga: *"Murdeiga algab lastel aasta aastalt varem ja on hea kui ollakse kursis oma sooliste muutustega."* Samuti leiavad õpetajad, et ilma koolihariduseta kujuneksid õpilaste teadmised ja hoiakud sõpradelt, meediast ja vanematelt saadud info põhjal, mis võib olla ebatäpne: *"Kõigi lastega kodus ei räägita ja meedia võib olla eksitav."* Seda toetab ka Eestis läbiviidud uuringu tulemused, mis näitasid,

et kõige enam informatsiooni seksuaalsusega seonduvate küsimuste kohta otsitakse internetist. Tütarlaste puhul on see 77% ning poiste puhul 71%. Internetile järgnevad internetituttavad ja sõbrad. Vanemate poole pöördub vaid 32% tüdrukutest ning 21% poistest (Beilmann, 2016).

Seksuaalhariduse olulisust teises kooliastmes kinnitab ka õpetajate poolt välja toodud asjaolu, et see peab algama võimalikult vara: *"Sest hiljem alustades, oleme juba lootusetult hiljaks jäänud..."* ja *"Selles vanuses on väga suur huvi ning teadmised peaksid olema juba enne kogemust/katsetamist."* ning *"II kooliastme õpilastel on nii mõnelgi juba esimesed seksuaalkogemused olemas. Mõned õpilased on vägagi aktiivsed seksuaalsetes suhetes olijad. Pigem anname infor varem, kui, et me sellega hiljaks jääme. Tänapäeva laste seksuaalelu võib alata juba 12-13 aastasel."* Samal seisukohal on ka mitmed teised uurijad (Beaumont & Maguire, 2013; Parker et al., 2009; Wellings & Parker, 2006) ning see on välja toodud ka Euroopa seksuaalhariduse standardites kui üks põhikomponentidest (Federal Centre for Health Education, 2010).

Õpetajate arvamused seksuaalhariduse olulisusest on küll üsna sarnased, kuid mõnevõrra erinevad on need standardite kasutajate ja mittekasutajate. Uuringu tulemused näitavad, et õpetajad, kes kasutavad oma töös Euroopa seksuaalhariduse standardeid on rohkem üksmeelel, et seksuaalharidus teises kooliastmes on väga oluline. Vaid üks õpetaja leiab, et see pigem ei ole oluline. Samal ajal lahknevad mittekasutajate arvamused oluliselt rohkem. Valdav enamus mittekasutajatest leiab, et seksuaalharidus on väga oluline või pigem oluline, kuid mõnevõrra rohkem õpetajaid leiab ka, et see pigem ei ole oluline. See võib olla tingitud asjaolust, et mittekasutajad õpetajad, pööravad rohkem tähelepanu erinevatele õppematerjalidele, mis võivad tekitada vastakaid arvamusi. Samuti toetuvad nad õppekavale ning kui õppekava ei nõua seksuaalteemade õpetamist, viitab see asjaolule, et see ei ole vajalik, mis võib seda arvamust ka kujundada. Samas võib arvata, et õpetajad, kes standardeid kasutavad, on entusiastlikumad seksuaalharidust õpetama, neil on rohkem isiklikku huvi ning seetõttu peavad neid teemasid ka olulisemaks. Seda toetab fakt, et standardite kasutamine ei ole õpetajate jaoks kohustuslik, vaid vabatahtlik.

Milliste seksuaalhariduslike teemade õpetamist peavad õpetajad II kooliastmes oluliseks?

Seksuaalhariduslike teemade õpetamist II kooliastmes peavad õpetajad väga oluliseks. Kõige enam leitakse, et oluline on rääkida murdeest ning sellega kaasnevatest suhetest ja tunnetest.

Lisaks sellele on oluline rääkida sõbrusest, pettumisest ja mure korral abi saamise võimalustest. See on ka igati loogiline, sest varasemad uurimused on näidanud, et õpetajad käsitlevad kõige meelsamini murdeiga ning sellega seonduvat (Cohen et al., 2012; Parker et al., 2009; Russo et al., 2008). Teisalt toetab seda ka fakt, et murdeiga ja sellega kaasnevad muutused on välja toodud konkreetse õpitulemusena riiklikus õppekavas (Põhikooli riiklik õppekava, 2017), mis võib kujundada õpetajate arvamust, et selle käsitlemine on oluline. Oluliste teemadena tuuakse välja ka suguelundite anatoomia ja füsioloogia, seksuaalne sõnavara, seksuaalõigused, rasedumisvastased vahendid, seksuaalkäitumine, seksuaalne väärkohtlemine, sugulisel teel levivad haigused, seksuaalvahekord ja soorollid. Kõik nimetatud teemad on toodud välja Euroopa seksualhariduse standarditest teadmiste, hoiakute ja oskustena, mida tuleks õpilasteks arendada (Federal Centre for Health Education, 2010). Samas ei nõua Eestis kehtiv põhikooli riiklik õppekava kõikide nimetatud teemade õpetamist (Põhikooli riiklik õppekava, 2017).

Kõige vähem oluliseks peetakse teemasid nagu pornograafia, viljastamine, rasedus ja lapse sünd, seksuaalvähemused, abort, abielu ja kooselu ning prostitutsioon. See võib olla tingitud asjaolust, et nende teemade käsitlemist peetakse pigem keeruliseks ja ebamugavaks (Ninomya, 2010) ning alateadlikult võivad õpetajad hoiduda nende teemade käsitlemisest põhjendades seda sellega, et selles vanuseastmes pole see oluline. Küll aga kinnitavad erinevad uurimused nende teemade olulisust. Tamm (2016) on leidnud Eestis läbiviidud uurigu põhjal, et üle poole vastanud õpilastest on pornograafiaga kokku puutunud juhuslikult või teadlikult. Ka Löfgren-Mårtenson & Månsson (2009) leiavad, et pornograafiaga kokkupuudet on praktiliselt võimatu vältida. Kui aga tugineda seksuaalhariduse ühele kolmest põhikomponendist, mis ütleb, et seksuaalharidus peab algama võimalikult vara ja enne isiklikke kogemusi (Federal Centre for Health Education, 2010), on selle teema käsitlemine väga oluline.

Kui põhjalikult käsitlevad õpetajad II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemasid Euroopa seksuaalhariduse standarditest?

Euroopa seksuaalhariduse standarditest välja toodud põhiteemasid on kõik küsitlusele vastanud õpetajad vähemal või rohkemal määral käsitletud. Kõige põhjalikumalt on õpetajad II kooliastme inimeseõpetuse tundides käsitletud murdeiga ning sellega seonduvaid füüsilisi ja vaimseid muutusi. See on ka arusaadav, sest õppekava, mille järgi on koostatud nii õppematerjalid kui ka ainekavad, toob eraldi välja õppesisu *Murdeiga ja kehalised muutused*

(Põhikooli riiklik õppekava, 2017). Selle teema puhul ei esinenud ka statistilist erinevust, mis tähendab, et teema põhjaliku käsitluse juures ei mängi rolli, kas õpetaja on standardite kasutaja või mitte. Samuti on põhjalikult käsitletud teemasid keha hügieen ning erinevad tunded. Teema *Keha hügieen* keskendub suures osas faktidele ja mõistetele ning nende edasitamisele. Ka kaldub see rohkem seksuaalsuse bioloogilistele ja füüsilistele aspektidele kui vaimsetele ja emotsionaalsetele. Mitmed uurijad on varasemalt täheldanud, et õpetajad kalduvad meelsamini rääkima faktidest ning seksuaalsuse füüsilisest ja bioloogilisest küljest (Cohen et al., 2012; Parker et al., 2009; Russo et al., 2008). Sarnane tendents esines ka käesolevas töös. Selle põhjuseks võib olla asjaolu, et faktidest on kerge rääkida. Faktide õpetamine ei nõua õpetajalt väga suurt pingutust.

Teisalt on seksuaalsuse emotsionaalne ja vaimne pool mitmetahulised ning ka nende käsitlemine peaks toimuma erinevatest vaatenurkadest, mis võib õpetaja jaoks olla märgatavalt keerulisem kui faktide edastamine. Palm jt (2011) toob välja, et mõnevõrra vähem õpetatakse teemasid, mis on seotud seksuaalsuse vaimse või emotsionaalse küljega. Seda mõtet toetab ka käesolev töö, millest tuli välja, et vähem räägitakse teemadest, mis hõlmavad seksuaalsuse vaimset või emotsionaalset külge. Võib oletada, et sellistel teemadel rääkimine on keerulisem seetõttu, et võivad esile kutsuda väga vastuolulisi tundeid. Samuti võib põhjuseks olla asjaolu, et teemad muutuvad liialt isiklikuks, mis paneb nii õpetajad kui ka õpilased ebamugavasse olukorda.

Kõige vähem käsitlust saavad teemad, mis on ühiskonnas mõneti tabulised ning tekitavad vastuolulisi arvamusi. Sellised teemad on pornograafia, homoseksuaalsus, meedia mõju seksuaalsusele ja sooline ebavõrdsus. Nii Cohen jt (2012) kui ka Kagadze jt (2005) leiavad, need teemad hoiavad õpetajaid tagasi ning võivad olla takistavaks teguriks. Ka käesolev töö näitab, et need teemad jäävad pigem käsitlemata või tehakse seda põgusalt. Samas tuleb tõdeda, et nende teemade käsitlemine II kooliastmes ei ole kohustuslik (Põhikooli riiklik õppekava, 2017), mistõttu on ka loogiline, et neid teemasid ei õpetata. Ka ajaline piirang mängib olulist rolli, sest väikese tunnikoormuse juures ei ole võimalik kõiki peatükke põhjalikult õpetada. Teisalt tuleb märkida nende teemade olulisust. Tamm (2016) on leidnud, et Eesti õpilastest märkimisväärne hulk on pornograafiaga kokku puutunud ning Löfgren-Mårtenson & Månsson (2009) on nentunud, et pornograafilise ainesega kokku puutumine on peaaegu, et vältimatu. Selline mitteformaalne haridus ei pruugi olla tõetruu (Horvath et al., 2013) ning seeläbi omandada käitumismustreid pornograafilisest materjalist, mis jääb reaalsest elust kaugemale (Kagadze et al., 2005). Seetõttu peaks oluliselt mõtlema selle teema olulisusele ning käsitlusele II kooliastmes. Kui võtta arvesse seksuaalhariduse üht

peamist komponenti, et see peab algama võimalikult vara, on just II kooliaste selle teema jaoks õige.

Millisel määral mõjutavad erinevad tegurid õpetajate valmidust seksuaalhariduslikke teemasid käsitleda?

Õpetajate tööd võivad takistada erinevad tegurid. Cohen jt (2012) on leidnud, et sageli ei ole õpetajatel piisavalt teadmisi ja oskusi seksuaalhariduslike teemade käsitlemiseks, mis on ennekõike tingitud vähesest väljaõppest. Sama on leidnud ka Vorobjov jt (2011) Eestis läbiviidud uurimusest, et õpetajad tunnevad vajadust täiendkoolituste vastu. Teisalt tuleb käesoleva uuringu tulemustest välja, et õpetajad ei pea teadmiste ja kogemuste puudumist takistavaks teguriks. Vaid väga väike hulk standardite kasutajatest tõi välja, et vähesed teadmised ja kogemused võivad nende tööd mõjutada. Mõnevõrra rohkem pooldasid seda arvamust standardite mittekasutajad. Küll aga leidsid õpetajad, et täiendkoolitusi oleks rohkem vaja. Kõige enam nõustusid õpetajad sellega, et aega jääb väheks ning seetõttu on mõned teemad jäänud käsitlemata või tehtud seda väga põgusalt. Seda selgitab asjaolu, et riiklik õppekava näeb ette II kooliastmes vaid 2 nädalatundi (Põhikooli riiklik õppekava, 2017), mistõttu on ka arusaadav, et kõiki teemasid ei ole võimalik põhjalikult õpetada.

Palm jt (2011) uurisid Eesti õpetajatelt, milliseid materjale õppetöös kasutatakse. Kõige enam leidsid kasutust erinevad inimeseõpetuse õpikud ja töövihikud, nendest kõige rohkem kasutatakse "Tervist, tervis! 5. klassi inimeseõpetuse õpik". Samuti kasutatakse töölehti, isevalmistatud materjale ning ka koolitustelt saadud materjale. Mõnevõrra vähem aga internetist kogutud materjale (Palm et al., 2011). Küll aga leiavad käesoleva uuringu raames vastanud õpetajad, et õppematerjalid on kohati vananenud, neid on vähe ja pigem sobivad III kooliastmele.

Mõnevõrra vähem mõjutavad õpetajate tööd tegurid nagu häbitunne, ebakindlus, hirm õpilaste reaktsiooni ees, negatiivne hoiak ühiskonnas ja vastuolu enda hoiakutega. Cohen jt (2012) on leidnud, et õpetajad tunnevad tihti end klassi ees ebakindlalt ning see on ennekõike tingitud vähesest väljaõppest. Samas on käesolevast uuringust näha, et väga väike hulk õpetajatest arvab, et see on takistavaks põhjuseks. Õpetajad küll mainivad vajadust täiendkoolituste vastu, kuid nende puudumine ei tee neid veel tunni andmisel ebakindlaks. Oma roll võib olla ka õpetajate tööstaažil, millest peegeldub, et õpetajad on seda ainet juba pikka aega õpetanud.

Kagadze jt (2005) on välja toonud, et mõned teemad võivad õpetajatele rasked olla, sest tekitavad ühiskonnas vastuolulisi diskussioone ning on teatud inimgruppide jaoks tabulised. Ka Cohen jt (2004; 2012) on leidnud, et nii vanemate kui ühiskonna poolt negatiivne hoiak seksuaalteemasid käsitleda, hoiab õpetajaid tagasi ning on pigem takistavaks teguriks. Samas tuleb käesolevast uuringust välja, et suur osa õpetajates, kes kasutavad standardeid oma töös, ei pea seda põhjuseks, miks jäävad mõned teemad põhjalikult käsitlemata. Küll aga peab seda põhjuseks mõnevõrra suurem hulk nendest õpetajatest, kes standardeid ei kasuta. Võib oletada, et ühiskond võtab järjest paremini omaks seksuaalharidust ning mõistab selle vajadust, mistõttu ei ole see ka paljude õpetajate jaoks takistav.

Kõige vähem peavad õpetajad probleemiks hirmu õpilaste reaktsiooni ees. Vaid väga väike hulk vastanutest arvas seda ning ainult üks õpetaja lisas kommentaari, kust tuleb välja, et hirm ei ole kestev, vaid pigem harv nähtus: *"Olen seda tööd aastaid teinud. Ma ei tunne üldjuhul hirmu, häbi vms, kuid mul on olnud paar klassi, kus õpilastel huvi puudus ja oldi väga tagasihoidlikud. Mõned korrad olin pabinas, et mis näo nad nüüd teevad."* Võib arvata, et õpetajad, kes üldjuhul on pika tööstaaži ja laialdaste teadmistega, ei tunne oma töös hirmu. Pidev hirm õpilaste ees mõjuks tööle frustrerivalt ning seaks küsimärgi alla õpetaja kompetentsuse sel alal. Pigem on õpetajad näinud erinevaid reaktsioone, oskavad neid aimata ning teavad, kuidas sellises olukorras toimida. Samas on Russo jt (2008) leidnud, et õpilaste negatiivne meelestatus mõjutab õpetaja valmidust raskeid teemasid käsitleda. Käesoleva uuringu valguses võib oletada, et õpetajad, kes on aastaid sama tööd teinud, ei lase end õpilaste emotsioonidest mõjutada.

Piirangud ja ettepanekud

Magisrstitöö raames läbiviidud uuring hõlmas üksnes väikest osa Eesti inimeseõpetuse õpetajatest, mistõttu ei ole uuringu valim piisavalt esinduslik, et teha kogu seksuaalharidust hõlmavaid üldistusi. Oluline on märkida, et valimist jäid välja venekeelsed koolid. Teisalt on töö piiranguks asjaolu, et küsimustik koostati autori poolt ning on varasemalt käsitlust saanud vaid pilootuuringu raames. Pilootuuringust selgusid küll mõned vead, mis parandati, kuid lõpliku küsimustiku täitmise osakaalust on näha, et küsimustik oli liiga mahukas. Sellest lähtuvalt on ettepanek koondada järgmistes uurimustes küsimusi.

Töö praktiline väärtus

Magistritöö väärtuseks on ülevaade inimeseõpetuse õpetajate arvamustest seksuaalharidusest ja selle olulisusest, mida varasemalt on vähe uuritud. Teisalt ka ülevaade sellest, millises mahus käsitletakse seksuaalhariduslike teemasid ning mis takistab enim õpetajate tööd selles valdkonnas. Samuti ka õpetajate poole välja toodud märkused, mis kergendaksid edaspidist tööd. Käesoleva töö tulemustele toetudes võib anda soovitusi praegu kehtiva õppeava üle vaatamiseks, millised seksuaalhariduslikud õpitulemused peaksid II kooliastmes oodatud olema ning võimalusel mõelda nende õpitulemuste konkretiseerimisele.

Tänuõnad

Täna südamest kõiki häid toetajaid ja lähedasi, kes aitasid nõuannete ja heade soovidega. Täna uuringus osalenud õpetajaid, kes leidsid suure töökoormuse kõrvalt aega vastamiseks ja oma mõtete jagamiseks.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

(allkiri)

(kuupäev)

Kasutatud kirjandus

- Aasvee, K., & Rahno, J. (2015). *Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuring 2013/2014. õppeaasta*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.
- Alagiri, P., Collins, C., Morin, S. F., & Summers, T. (2002). *Abstinence Only vs. Comprehensive Sex Education: What are the Arguments? What is the Evidence?* Center for AIDS Prevention Studies.
- Aldinger, C., & World Health Organization. (2003). *Family life, reproductive health: key elements of a health promoting school*. Geneva: World Health Organization.
- Allvee, K., & Karro, H. (2017). *Eesti meditsiiniline sünniregister 1992-2016. Eesti abordiregister 1996-2016*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.
- Baams, L., Dubas, J. S., Overbeek, G., & van Aken, M. (2015). Transitions in body and behavior: A metaanalytic study on the relationship between pubertal development and adolescent sexual behavior. *Journal of Adolescent Health, 56*, 586-598.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Ameerika Ühendriigid: Prentice Hall.
- Beaumont, K., & Maguire, M. (2013). *Policies for Sexuality Education in the European Union*. Brüssel: European Parliament.
- Beilmann, M. (2016). Noorte vabatahtlikud seksuaalkogemused. Soo, K., Lukk, M., Ainsaar, M., Beilmann, M., Tamm, G., Espenberg, K., Murakas, R., Arak, T., Aksel, M., Vahaste-Pruuli, S., & Kutsar, D (Toim), *Laste ja noorte seksuaalse väärikohetlemise leviku uuring* (lk 29-34). Tartu: Tartu Ülikool.
- Berne, L., & Huberman, B. (1999). *European Approaches to Adolescent Sexual Behavior & Responsibility*. Washington: Advocates for Youth.
- Bolin, A., & Whelehan, P. (2009). Human Sexuality Biological, Psychological, and Cultural Perspectives. *Taylor and Francis*, 32-42.
- Bridges, E., & Hauser, D. (2014). *Sexuality Education. Building an evidence- and rights based approach to healthy decision-making*. Washington: Advocates for Youth.
- Cacciatore, R. (2014). *Laste seksuaalkasvatus*. Tallinn: Varrak.
- Centerwall, E. (1996). *Armastus! Tead, see on olemas! : kuidas käsitleda koolis seksuaalsust ja isiklikke suhteid : lisamaterjale Rootsi Riiklikult Haridusametilt*. Rootsi Riiklik Haridusamet.
- Chandra-Mouli, V., Svanemyr, J., Amin, A., Fogstad, H., Say, L., Girard, F., & Temmerman, M. (2015). Twenty years after International Conference on Population and

- Development: where are we with adolescent sexual and reproductive health and rights? *Journal of Adolescent Health*, 56(1), 1-6.
- Cohen, J. N., Byers, E. S., Sears, H. A., & Weaver, A. D. (2004). Sexual health education: Attitudes, knowledge, and comfort of teachers in New Brunswick Schools. *Canadian Journal of Human Sexuality*, 13(1), 1-15.
- Cohen, J. N., Byers, E. S., & Sears, H. A. (2012). Factors affecting Canadian teachers' willingness to teach sexual health education. *Sex Education*, 12(3), 299-316.
- Collier-Harris, C. A., & Goldman, J. D. G. (2017). Is puberty education evident in Australia's first national curriculum? *Sex Education*, 17(1), 57-72.
- Creel, L. C., & Perry, R. J. (2003). *Improving the Quality of Reproductive Health Care for Young People*. Washington: Population Reference Bureau.
- Depauli, C., & Plaute, W. (2018). *Parents' and teachers' attitudes, objections and expectations towards sexuality education in primary schools in Austria*. Kõlastatud aadressil <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14681811.2018.1433650>
- Eesti Hariduse Infosüsteem (2018). *Õppeasutuste kontaktandmed*. Retrived from <https://www.hm.ee/ehis/statistika.html>
- Evans, J. D. (1996). *Straightforward Statistics for the Behavioral Sciences*. Brooks/Cole Publishing Company.
- Federal Centre for Health Education (2010). *Standards for Sexuality Education in Europe*. Kõlastatud aadressil https://www.bzga-whocc.de/fileadmin/user_upload/WHO_BZgA_Standards_English.pdf
- Formby, E., Hirst, J., Owen, J., Hayter, M., & Stampelton, H. (2010). 'Selling it as a holistic health provision and not just about condoms...' Sexual health services in school settings: current models and their relationship with sex and relationships education policy and provision. *Sex Education*, 10, 423-435.
- Future of Sex Education Initiative (2012). *National Sexuality Education Standards: Core Content and Skills, K-12 (a special publication of the Journal of School Health)*. Kõlastatud aadressil <http://www.futureofsexed.org/documents/josh-fose-standards-web.pdf>
- Giedd, J. N., & Chief, M. D. (2012). The Digital Revolution and Adolescent Brain Evolution. *Journal of Adolescent Health* 51(2), 101-105.
- Goldman, J. D. G. (2015). UNESCO's Guidance on puberty and sexual health education for students aged 9-12 years compared to and upper primary school curriculum. *Health Education Journal*, 74(3), 340-350.

- Goldman, J. D. G., & Coleman, S. J. (2013). Primary school puberty/sexuality education: student-teachers' past learning, present professional education, and intention to teach these subjects. *Sex Education, 13*(3), 276-290.
- Goldman, J. D. G., & Grimbeek, P. (2016). What do preservice teachers want to learn about puberty and sexuality education? An Australian perspective. *Pastoral Care in Education, 34*(4), 189-201.
- Hauser, D. (2004). *Five Years of Abstinence-Only-Until-Marriage Education: Assessing the Impact*. Washington: Advocates for Youth.
- Hirsijärvi, S., & Huttunen, R. (2005). *Sissejuhatus kasvatusteadusse*. Tallinn: Medicina.
- Horvath, M. A. H., Alys, L., Massey, K., Pina, A., Scally, M., Adler, J. R. (2012). *Basically...Porn is Everywhere a Rapid Evidence Assessment on the Effect That Access and Exposure to Pornography Has on Children and Young People*. London: Office of the Children's Commissioner.
- International Planned Parenthood Federation (2006). *Framework for comprehensive sexuality education*. London: International Planned Parenthood Federation.
- Kagadze, M., Kiivit, R., Kull, M., Part, K. (2005). *Seksuaalkasvatuse õpetajaraamat II ja III kooliastmele*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.
- Kirby, D. (2007). *Emerging Answers 2007. Research Findings on Programs to Reduce Teen Pregnancy and Sexually Transmitted Diseases*. Washington: National Campaign to Prevent Teen and Unplanned Pregnancy.
- Kirby, D. (2011). *The impact of sex education on the sexual behavior of young people*. New York: United Nations Department of Economic and Social Affairs.
- Kivela, J., Ketting, E., & Baltussen, R. (2011). *Cost and Cost-Effectiveness Analysis of School-Based Sexuality Education Programmes in Six Countries*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Kontula, O. (2006). Seksuaalelu algus Eestis Euroopa kontekstis. O. Poolamets, E. Haavio Mannila, O. Kontula, & K. Haldre (Toim), *Seksuaalsus Eestis. Ajalugu. Tänapäev. Arengud*. (lk 40-42). Tallinn: Eesti Akadeemiline Seksoloogia Selts
- Kontula, O. (2010). The evolution of sex education and students' sexual knowledge in Finland in the 2000s. *Sex Education, 10*(4), 373-386.
- Kull, M. (2009). *Õppekava kui seksuaalhariduse nurgakivi koolis: kaasaegse õppekava koostamine Eests*. Tallinn: Põhjamaade Ministrite Nõukogu esindus Eestis.

- Lalwani, S., Reindollar, R. H., & Davis, A. J. (2003). Normal Onset of Puberty: Have Definitions of Onset Changed? *Obstetrics and Gynecology Clinics of North America* 30(2), 279-286.
- Loeber, O., Reuter, S., Apter, D., Doef, S., Lazdane, G., & Pinter, B. (2010). Aspects of sexuality education in Europe – definitions, differences and developments. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care* 15(3), 169-176
- Löfgren-Mårtenson, L., & Månsson, S.-A. (2009). Lust, Love, and Life: A Qualitative Study of Swedish Adolescents' Perceptions and Experiences with Pornography. *The Journal of Sex Research*, 47(6), 568-579.
- Masso, A., Kalmus, V., & Linno, M. (2015). *Kvalitatiivne sisuanalüüs*. Külastatud aadressil <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>
- McBride, K. (2010). Sex and Society Volume 2. M. Cavendish (Eds.), *Human Sexuality* (pp. 384-389). New York: Marshall Cavendish Corporation.
- Ninomya, M. M. (2010). Sexual health education in Newfoundland and Labrador schools: Junior high school teachers' experiences, coverage of topics, comfort levels and views about professional practice. *The Canadian Journal of Human Sexuality*, 19(1-2), 15-26.
- Ollis, D. (2010). I haven't changed bigots but...': reflections on the impact of teacher professional learning in sexuality education. *Sex Education*, 10(2), 217-230.
- Ootsing, S. (Toim). (2009). *Seksuaalsus*. Tallinn: Medicina.
- Palm, E., Part, K., Kivelä, J., & Ketting, E. (2011). *Seksuaalkasvatuse teemade õpetamine põhikooliastmes – õpetajate veebipõhine uuring UNESCO ja Radboudi Ülikooli seksuaalhariduse kulutõhususe uuringus*. Tartu: Tartu Ülikooli Tervishoiu Instituut.
- Papp, K., Part, K., & Tõrik, S. (1999). *KISS: Küpsemine, Inimsuhted, Sõbrad, Seksuaalsus. Noorsoouuring*. Tartu: Eesti Pereplaneerimise Liit ja Tartu Noorte Nõustamiskeskus.
- Parker, R., Wellings, K., & Lazarus, J. V. (2009). Sexuality education in Europe: an overview of current policies. *Sex Education*, 9(3), 227-242.
- Part, K. (2006). Seksuaalkasvatus Eestis. O. Poolamets, E. Haavio-Mannila, O. Kontula, & K. Haldre (Toim), *Seksuaalsus Eestis. Ajalugu. Tänapäev. Arengud*. (lk 57-66). Tallinn: Eesti Akadeemiline Seksoloogia Selts.
- Part, K., & Kull, M. (2011). *Seksuaalkasvatus inimeseõpetuses*. Külastatud aadressil http://vana.oppekava.ee/index.php/Seksuaalkasvatus_inimese%C3%B5petuses

- Pittman, V., & Gahungu, A. (2006). Comprehensive Sexuality Education or Abstinence-Only Education, Which Is More Effective? *Journal of Research for Educational Leaders*, 3(2), 60-91.
- Poolamets, O., Haavio-Mannila, E., Kontula, O., & Haldre, K. (2006). *Seksuaalsus Eestis. Ajalugu. Tänapäev. Arengud*. Tallinn: Eesti Akadeemiline Seksuoloogia Selts.
- Põhikooli riiklik õppekava (2017). *Riigi Teataja I*, 22.07.2017, 3. Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/122072017003>
- Russo, A., Milić, R., Knežević, B., Mulić, R., & Mustajbegović, J. (2008). Harrasment in Workplace Among School Teachers: Development of a Survey. *Public Health*, 49, 542-552.
- Sanjakdar, F. (2013). Educating for sexual difference? Muslim teachers' conversations about homosexuality. *Sex Education*, 13(1), 16-29.
- Sawyer, S. M., Afifi, R. A., Bearinger, L. H., Blakemore, S. J., Dick, B., Ezeh, A. C., & Patton, G. C. (2012). Adolescence: a foundation for future health. *Lancet* 379(9826), 1630-1640.
- Stanger-Hall, K. F., & Hall, D. W. (2011). Abstinence-Only Education and Teen Pregnancy Rates: Why We Need Comprehensive Sex Education in the U.S. *PLoS ONE*, 6(10).
- Tamm, G. (2016). Noorte kokkupuude prostitutsiooni ja pornograafiaga. Soo, K., Lukk, M., Ainsaar, M., Beilmann, M., Tamm, G., Espenberg, K., Murakas, R., Arak, T., Aksen, M., Vahaste-Pruuli, S., & Kutsar, D (Toim), *Laste ja noorte seksuaalse väärkohtlemise leviku uuring* (lk 43-54). Tartu: Tartu Ülikool.
- The World Bank. (2016). *Adolescent fertility rate (births per 1,000 women ages 15-19)*. Külastatud aadressil https://data.worldbank.org/indicator/SP.ADO.TFRT?name_desc=false&view=map&year=2016
- Trummal, A., Glušková, N., & Murd, M. (2011). *HIV-i temaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.
- United Nations. (1989). *The United Nations Convention on the Rights of the Child*. General Assembly.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2009). *International technical guidance on sexuality education*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Vorobjov, S., Abel-Ollo, K., Part, K., & Kull, M. (2011). *Kooli uimasti- ja seksuaalhariduse hetkeseisu ja barjääride kaardistamine*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut ja Eesti Uimastiseire Keskus.

- Wellings, K., & Parker, R. (2006). *A reference guide to policies and practices sexuality education in Europe. The SAFE project*. Belgia: IPPF European Network.
- Westwood, J., & Mullan, B. (2007). Knowledge and attitudes of secondary school teachers regarding sexual health education in England. *Sex Education*, 7(2), 143-159.
- World Health Organization (2006). *Defining sexual health: Report of a technical consultation on sexual health, 28-31 January 2002, Geneva*. Geneva: World Health Organization.

Lisad

Lisa 1.

Hea õpetaja!

Täna Sind, et oled leidnud aega selle küsimustiku täitmiseks! Olen Tartu Ülikooli magistriõppe tudeng ning Tallinna Südalinna Kooli õpetaja Helen Laikoja. Studeerin Tartu Ülikoolis klassiõpetaja erialal ning tunnen suurt huvi ka inimeseõpetuse aine ja selle kitsaskohtade vastu. Lähtuvalt isiklikust huvist ning toetudes varasematele uuringutele on minu magistritöö üheks eesmärgiks uurida, kui põhjalikult käsitletakse seksuaalhariduslike teemasid Euroopa seksuaalhariduse standarditest II kooliastme inimeseõpetuse tundides ning mis takistab seejuures õpetajaid enim. Uuring keskendub seksuaalhariduse õpitulemustele ning teguritele, mis takistavad õpetajal seksuaalhariduslike teemade käsitlemist. Euroopa seksuaalhariduse standarditega on võimalik tutvuda [siin](#). Uuring on üles ehitatud ankeetküsitlusena, mille vastamisele kulub ligikaudu 20 minutit. Saadud vastused on anonüümsed ning tulemusi kasutatakse vaid uurimistöö tarbeks.

Minuga saab ühendust võtta helen.laikoja@gmail.com

Tänades

Helen Laikoja

I osa - taustainfo

1. Teie sugu.
2. Teie vanus.
3. Milline on Teie haridustase?
 - a) Keskharidus
 - b) Bakalaureus või sellega võrdsustatud haridus
 - c) Magister või sellega võrdsustatud haridus
 - d) Doktor või sellega võrdsustatud haridus
4. Palun nimetage eriala(d), mida olete õppinud.
5. Mitu aastat olete töötanud õpetajana?
6. Nimetage palun õppeained, mida Te õpetate. Juhul, kui Teie tööks koolis on midagi muud, palun märkige ka see.
7. Mitu aastat olete õpetanud inimeseõpetust?

II osa - sissejuhatus

8. Mida hõlmab Teie arvates seksuaalsus endas? Märkige palun kõik sobivad variandid.

- a) Sugu
- b) Sooidentiteet
- c) Soorollid
- d) Seksuaalne orientatsioon
- e) Erootika
- f) Nauding
- g) Lähedus
- h) Soojätkamine

Muu

9. Kas olete teadlik Euroopa seksuaalhariduse standarditest?

- a) Olen teadlik
- b) Ei ole teadlik

10. Kas kasutate oma töös (nt tundide ettevalmistamisel, töökavade koostamisel jne) Euroopa seksuaalhariduse standardeid?

- a) Kasutan
- b) Ei kasuta
- c) Palun põhjendage

III osa – Euroopa seksuaalhariduse standardid

11. Kuivõrd olete käsitlenud II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemat "Keha hügieen" (sh menstruatsioon ja seemnepurse)?

- 1. Ei ole üldse käsitlenud
- 2. Olen käsitlenud põgusalt
- 3. Olen käsitlenud põhjalikult

12. Mis takistab Teil teema "Keha hügieen" (sh menstruatsioon ja seemnepurse) käsitlemist? (küsimus on 5-pallisel Likert skaalal, kus vastusevariandid on 1- Ei ole üldse nõus, 2 – Pigem ei ole nõus, 3- Ei oska öelda, 4- Pigem olen nõus, 5- Olen täiesti nõus)

- a) Ajapuudus
- b) Häbitunne
- c) Ebakindlus

- d) Vähesed teadmised/kogemused
- e) Hirm õpilaste reaktsiooni ees
- f) Vastuolu enda hoiakute/uskumustega
- g) Õppematerjalide- ja vahendite puudus
- h) Negatiivne hoiak ühiskonnas

Muu põhjus

13. Kuivõrd olete käsitlenud II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemat "Varajased murdeea muutused", mis hõlmab endas vaimseid, kehalisi, sotsiaalseid ja emotsionaalseid muutusi?

- 1. Ei ole üldse käsitlenud
- 2. Olen käsitlenud põgusalt
- 3. Olen käsitlenud põhjalikult

14. Mis takistab Teil teema "Varajased murdeea muutused" käsitlemist? (küsimus on 5-pallisel Likert skaalal, kus vastusevariandid on 1- Ei ole üldse nõus, 2 – Pigem ei ole nõus, 3- Ei oska öelda, 4- Pigem olen nõus, 5- Olen täiesti nõus)

- a) Ajapuudus
- b) Häbitunne
- c) Ebakindlus
- d) Vähesed teadmised/kogemused
- e) Hirm õpilaste reaktsiooni ees
- f) Vastuolu enda hoiakute/uskumustega
- g) Õppematerjalide- ja vahendite puudus
- h) Negatiivne hoiak ühiskonnas

Muu põhjus

15. Kuivõrd olete käsitlenud II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemat "Kehade vaheliste erinevuste mõistmine ja aktsepteerimine", mis hõlmab endas peenise, rindade ja naise välissuguelundite kuju ja suuruse varieerumist ning iluideaalide muutumist aegade jooksul?

- 1. Ei ole üldse käsitlenud
- 2. Olen käsitlenud põgusalt
- 3. Olen käsitlenud põhjalikult

16. Mis takistab Teil teema "Kehade vaheliste erinevuste mõistmine ja aktsepteerimine" käsitlemist? (küsimus on 5-pallisel Likert skaalal, kus vastusevariandid on 1- Ei ole üldse nõus, 2 – Pigem ei ole nõus, 3- Ei oska öelda, 4- Pigem olen nõus, 5- Olen täiesti nõus)

- a) Ajapuudus
- b) Häbitunne
- c) Ebakindlus
- d) Vähesed teadmised/kogemused
- e) Hirm õpilaste reaktsiooni ees
- f) Vastuolu enda hoiakute/uskumustega
- g) Õppematerjalide- ja vahendite puudus
- h) Negatiivne hoiak ühiskonnas

Muu põhjus

17. Kuivõrd olete käsitlenud II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemat "Soojätkamine ja pereplaneerimine"?

- 1. Ei ole üldse käsitlenud
- 2. Olen käsitlenud põgusalt
- 3. Olen käsitlenud põhjalikult

18. Mis takistab Teil teema "Soojätkamine ja pereplaneerimine" käsitlemist? (küsimus on 5-pallisel Likert skaalal, kus vastusevariandid on 1- Ei ole üldse nõus, 2 – Pigem ei ole nõus, 3- Ei oska öelda, 4- Pigem olen nõus, 5- Olen täiesti nõus)

- a) Ajapuudus
- b) Häbitunne
- c) Ebakindlus
- d) Vähesed teadmised/kogemused
- e) Hirm õpilaste reaktsiooni ees
- f) Vastuolu enda hoiakute/uskumustega
- g) Õppematerjalide- ja vahendite puudus
- h) Negatiivne hoiak ühiskonnas

Muu põhjus

19. Kuivõrd olete käsitlenud II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemat "Erinevad rasedumisvastased vahendid ja nende kasutamine ning müüdid"?

- 1. Ei ole üldse käsitlenud

2. Olen käsitlenud põgusalt
3. Olen käsitlenud põhjalikult

20. Mis takistab Teil teema "Erinevad rasestumisvastased vahendid ja nende kasutamine ning müüdid" käsitlemist? (küsimus on 5-pallisel Likert skaalal, kus vastusevariandid on 1- Ei ole üldse nõus, 2 – Pigem ei ole nõus, 3- Ei oska öelda, 4- Pigem olen nõus, 5- Olen täiesti nõus)

- a) Ajapuudus
- b) Häbitunne
- c) Ebakindlus
- d) Vähesed teadmised/kogemused
- e) Hirm õpilaste reaktsiooni ees
- f) Vastuolu enda hoiakute/uskumustega
- g) Õppematerjalide- ja vahendite puudus
- h) Negatiivne hoiak ühiskonnas

Muu põhjus

21. Kuivõrd olete käsitlenud II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemat "Soovimatu rasedus"?

1. Ei ole üldse käsitlenud
2. Olen käsitlenud põgusalt
3. Olen käsitlenud põhjalikult

22. Mis takistab Teil teema "Soovimatu rasedus" käsitlemist? (küsimus on 5-pallisel Likert skaalal, kus vastusevariandid on 1- Ei ole üldse nõus, 2 – Pigem ei ole nõus, 3- Ei oska öelda, 4- Pigem olen nõus, 5- Olen täiesti nõus)

- a) Ajapuudus
- b) Häbitunne
- c) Ebakindlus
- d) Vähesed teadmised/kogemused
- e) Hirm õpilaste reaktsiooni ees
- f) Vastuolu enda hoiakute/uskumustega
- g) Õppematerjalide- ja vahendite puudus
- h) Negatiivne hoiak ühiskonnas

Muu põhjus

23. Kuivõrd olete käsitlenud II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemat

“Rasestumisvastased vahendid ja nende kasutamine”?

1. Ei ole üldse käsitlenud
2. Olen käsitlenud põgusalt
3. Olen käsitlenud põhjalikult

24. Mis takistab Teil teema "Rasestumisvastased vahendid ja nende kasutamine" käsitlemist? (küsimus on 5-pallisel Likert skaalal, kus vastusevariandid on 1- Ei ole üldse nõus, 2 – Pigem ei ole nõus, 3- Ei oska öelda, 4- Pigem olen nõus, 5- Olen täiesti nõus)

- a) Ajapuudus
- b) Häbitunne
- c) Ebakindlus
- d) Vähesed teadmised/kogemused
- e) Hirm õpilaste reaktsiooni ees
- f) Vastuolu enda hoiakute/uskumustega
- g) Õppematerjalide- ja vahendite puudus
- h) Negatiivne hoiak ühiskonnas

Muu põhjus

25. Kuivõrd olete käsitlenud II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemat “Esimene seksuaalkogemus”?

1. Ei ole üldse käsitlenud
2. Olen käsitlenud põgusalt
3. Olen käsitlenud põhjalikult

26. Mis takistab Teil teema "Esimene seksuaalkogemus" käsitlemist? (küsimus on 5-pallisel Likert skaalal, kus vastusevariandid on 1- Ei ole üldse nõus, 2 – Pigem ei ole nõus, 3- Ei oska öelda, 4- Pigem olen nõus, 5- Olen täiesti nõus)

- a) Ajapuudus
- b) Häbitunne
- c) Ebakindlus
- d) Vähesed teadmised/kogemused
- e) Hirm õpilaste reaktsiooni ees
- f) Vastuolu enda hoiakute/uskumustega
- g) Õppematerjalide- ja vahendite puudus

h) Negatiivne hoiak ühiskonnas

Muu põhjus

27. Kuivõrd olete käsitlenud II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemat "Seksuaalne orientatsioon ning erinevuste aktsepteerimine"?

1. Ei ole üldse käsitlenud
2. Olen käsitlenud põgusalt
3. Olen käsitlenud põhjalikult

28. Mis takistab Teil teema "Seksuaalne orientatsioon ning erinevuste aktsepteerimine" käsitlemist? (küsimus on 5-pallisel Likert skaalal, kus vastusevariandid on 1- Ei ole üldse nõus, 2 – Pigem ei ole nõus, 3- Ei oska öelda, 4- Pigem olen nõus, 5- Olen täiesti nõus)

- a) Ajapuudus
- b) Häbitunne
- c) Ebakindlus
- d) Vähesed teadmised/kogemused
- e) Hirm õpilaste reaktsiooni ees
- f) Vastuolu enda hoiakute/uskumustega
- g) Õppematerjalide- ja vahendite puudus
- h) Negatiivne hoiak ühiskonnas

Muu põhjus

29. Kuivõrd olete käsitlenud II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemat "Nauding, eneserahuldamine ja orgasm"?

1. Ei ole üldse käsitlenud
2. Olen käsitlenud põgusalt
3. Olen käsitlenud põhjalikult

30. Mis takistab Teil teema "Nauding, eneserahuldamine ja orgasm" käsitlemist? (küsimus on 5-pallisel Likert skaalal, kus vastusevariandid on 1- Ei ole üldse nõus, 2 – Pigem ei ole nõus, 3- Ei oska öelda, 4- Pigem olen nõus, 5- Olen täiesti nõus)

- a) Ajapuudus
- b) Häbitunne
- c) Ebakindlus
- d) Vähesed teadmised/kogemused
- e) Hirm õpilaste reaktsiooni ees

- f) Vastuolu enda hoiakute/uskumustega
- g) Õppematerjalide- ja vahendite puudus
- h) Negatiivne hoiak ühiskonnas

Muu põhjus

31. Kuivõrd olete käsitlenud II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemat "Erinevad tunded (armumine, uudishimu, kahevahel olek, hirm, häbi, armukadedus) ja nende väljendamine ning äratundmine"?

- 1. Ei ole üldse käsitlenud
- 2. Olen käsitlenud põgusalt
- 3. Olen käsitlenud põhjalikult

32. Mis takistab Teil teema "Erinevad tunded (armumine, uudishimu, kahevahel olek, hirm, häbi, armukadedus) ja nende väljendamine ning äratundmine" käsitlemist? (küsimus on 5-pallisel Likert skaalal, kus vastusevariandid on 1- Ei ole üldse nõus, 2 – Pigem ei ole nõus, 3- Ei oska öelda, 4- Pigem olen nõus, 5- Olen täiesti nõus)

- a) Ajapuudus
- b) Häbitunne
- c) Ebakindlus
- d) Vähesed teadmised/kogemused
- e) Hirm õpilaste reaktsiooni ees
- f) Vastuolu enda hoiakute/uskumustega
- g) Õppematerjalide- ja vahendite puudus
- h) Negatiivne hoiak ühiskonnas

Muu põhjus

33. Kuivõrd olete käsitlenud II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemat "Ebatavaline ja soovimatu seksi riskid ja tagajärjed (seksuaalsel teel levivad haigused, HIV, psühholoogilised tagajärjed)"?

- 1. Ei ole üldse käsitlenud
- 2. Olen käsitlenud põgusalt
- 3. Olen käsitlenud põhjalikult

34. Mis takistab Teil teema "Ebatavaline ja soovimatu seksi riskid ja tagajärjed (seksuaalsel teel levivad haigused, HIV, psühholoogilised tagajärjed)" käsitlemist? (küsimus on 5-pallisel

Likert skaalal, kus vastusevariandid on 1- Ei ole üldse nõus, 2 – Pigem ei ole nõus, 3- Ei oska öelda, 4- Pigem olen nõus, 5- Olen täiesti nõus)

- a) Ajapuudus
- b) Häbitunne
- c) Ebakindlus
- d) Vähesed teadmised/kogemused
- e) Hirm õpilaste reaktsiooni ees
- f) Vastuolu enda hoiakute/uskumustega
- g) Õppematerjalide- ja vahendite puudus
- h) Negatiivne hoiak ühiskonnas

Muu põhjus

35. Kuivõrd olete käsitlenud II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemat “Seksuaalne väärkohtlemine – liigid, levimus ja abi saamine”?

- 1. Ei ole üldse käsitlenud
- 2. Olen käsitlenud põgusalt
- 3. Olen käsitlenud põhjalikult

36. Mis takistab Teil teema "Seksuaalne väärkohtlemine - liigid, levimus ja abi saamine" käsitlemist? (küsimus on 5-pallisel Likert skaalal, kus vastusevariandid on 1- Ei ole üldse nõus, 2 – Pigem ei ole nõus, 3- Ei oska öelda, 4- Pigem olen nõus, 5- Olen täiesti nõus)

- a) Ajapuudus
- b) Häbitunne
- c) Ebakindlus
- d) Vähesed teadmised/kogemused
- e) Hirm õpilaste reaktsiooni ees
- f) Vastuolu enda hoiakute/uskumustega
- g) Õppematerjalide- ja vahendite puudus
- h) Negatiivne hoiak ühiskonnas

Muu põhjus

37. Kuivõrd olete käsitlenud II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemat “Vastutus seksuaalsuhetes”?

- 1. Ei ole üldse käsitlenud
- 2. Olen käsitlenud põgusalt

3. Olen käsitlenud põhjalikult

38. Mis takistab Teil teema "Vastutus seksuaalsuhetes" käsitlemist? (küsimus on 5-pallisel Likert skaalal, kus vastusevariandid on 1- Ei ole üldse nõus, 2 – Pigem ei ole nõus, 3- Ei oska öelda, 4- Pigem olen nõus, 5- Olen täiesti nõus)

- a) Ajapuudus
- b) Häbitunne
- c) Ebakindlus
- d) Vähesed teadmised/kogemused
- e) Hirm õpilaste reaktsiooni ees
- f) Vastuolu enda hoiakute/uskumustega
- g) Õppematerjalide- ja vahendite puudus
- h) Negatiivne hoiak ühiskonnas

Muu põhjus

39. Kuivõrd olete käsitlenud II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemat "Seksuaalõigused"?

- 1. Ei ole üldse käsitlenud
- 2. Olen käsitlenud põgusalt
- 3. Olen käsitlenud põhjalikult

40. Mis takistab Teil teema "Seksuaalõigused" käsitlemist? (küsimus on 5-pallisel Likert skaalal, kus vastusevariandid on 1- Ei ole üldse nõus, 2 – Pigem ei ole nõus, 3- Ei oska öelda, 4- Pigem olen nõus, 5- Olen täiesti nõus)

- a) Ajapuudus
- b) Häbitunne
- c) Ebakindlus
- d) Vähesed teadmised/kogemused
- e) Hirm õpilaste reaktsiooni ees
- f) Vastuolu enda hoiakute/uskumustega
- g) Õppematerjalide- ja vahendite puudus
- h) Negatiivne hoiak ühiskonnas

Muu põhjus

41. Kuivõrd olete käsitlenud II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemat "Pornograafia"?

- 1. Ei ole üldse käsitlenud

2. Olen käsitlenud põgusalt
3. Olen käsitlenud põhjalikult

42. Mis takistab Teil teema "Pornograafia" käsitlemist? (küsimus on 5-pallisel Likert skaalal, kus vastusevariandid on 1- Ei ole üldse nõus, 2 – Pigem ei ole nõus, 3- Ei oska öelda, 4- Pigem olen nõus, 5- Olen täiesti nõus)

- a. Ajapuudus
- b. Häbitunne
- c. Ebakindlus
- d. Vähesed teadmised/kogemused
- e. Hirm õpilaste reaktsiooni ees
- f. Vastuolu enda hoiakute/uskumustega
- g. Õppematerjalide- ja vahendite puudus
- h. Negatiivne hoiak ühiskonnas

Muu põhjus

43. Kuivõrd olete käsitlenud II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemat "Meedia mõju ja surve seksuaalsusele"?

1. Ei ole üldse käsitlenud
2. Olen käsitlenud põgusalt
3. Olen käsitlenud põhjalikult

44. Mis takistab Teil teema "Meedia mõju ja surve seksuaalsusele" käsitlemist? (küsimus on 5-pallisel Likert skaalal, kus vastusevariandid on 1- Ei ole üldse nõus, 2 – Pigem ei ole nõus, 3- Ei oska öelda, 4- Pigem olen nõus, 5- Olen täiesti nõus)

- a. Ajapuudus
- b. Häbitunne
- c. Ebakindlus
- d. Vähesed teadmised/kogemused
- e. Hirm õpilaste reaktsiooni ees
- f. Vastuolu enda hoiakute/uskumustega
- g. Õppematerjalide- ja vahendite puudus
- h. Negatiivne hoiak ühiskonnas

Muu põhjus

45. Kuivõrd olete käsitlenud II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemat "Sõpruse ja armastuse väljendamine eri moel?"

1. Ei ole üldse käsitlenud
2. Olen käsitlenud põgusalt
3. Olen käsitlenud põhjalikult

46. Mis takistab Teil teema "Sõpruse ja armastuse väljendamine eri moel" käsitlemist?

(küsimus on 5-pallisel Likert skaalal, kus vastusevariandid on 1- Ei ole üldse nõus, 2 – Pigem ei ole nõus, 3- Ei oska öelda, 4- Pigem olen nõus, 5- Olen täiesti nõus)

- a) Ajapuudus
- b) Häbitunne
- c) Ebakindlus
- d) Vähesed teadmised/kogemused
- e) Hirm õpilaste reaktsiooni ees
- f) Vastuolu enda hoiakute/uskumustega
- g) Õppematerjalide- ja vahendite puudus
- h) Negatiivne hoiak ühiskonnas

Muu põhjus

47. Kuivõrd olete käsitlenud II kooliastme inimeseõpetuse tundides teemat "Erinevat tüüpi nauditavad ja ebameeldivad suhted – soolise ebavõrdsuse mõju suhetele"?

1. Ei ole üldse käsitlenud
2. Olen käsitlenud põgusalt
3. Olen käsitlenud põhjalikult

48. Mis takistab Teil teema "Erinevat tüüpi nauditavad ja ebameeldivad suhted - soolise ebavõrdsuse mõju suhetele" käsitlemist? (küsimus on 5-pallisel Likert skaalal, kus vastusevariandid on 1- Ei ole üldse nõus, 2 – Pigem ei ole nõus, 3- Ei oska öelda, 4- Pigem olen nõus, 5- Olen täiesti nõus)

- a) Ajapuudus
- b) Häbitunne
- c) Ebakindlus
- d) Vähesed teadmised/kogemused
- e) Hirm õpilaste reaktsiooni ees
- f) Vastuolu enda hoiakute/uskumustega

- g) Õppematerjalide- ja vahendite puudus
- h) Negatiivne hoiak ühiskonnas

Muu põhjus

IV osa – seksuaalharidus Eestis

49. Kui oluliseks peate seksuaalteemade õpetamist II kooliastmes? (Vastused

- 1. Ei ole üldse oluline
- 2. Pigem ei ole oluline
- 3. Ei oska öelda
- 4. Pigem on oluline
- 5. On väga oluline

Palun põhjendage!

50. Milliseid seksuaalhariduslikke teemasid peate oluliseks õpetada II kooliastmes? Palun valige kõik, mida peate oluliseks.

- a) Abi saamise võimalused
- b) Abielu ja kooselu
- c) Abort
- d) Armastus ja armumine
- e) Murdeiga
- f) Pornograafia
- g) Prostitutsioon
- h) Rasestumisvastased vahendid
- i) Seksuaalkäitumine
- j) Seksuaalne sõnavara
- k) Seksuaalne väärkohtlemine
- l) Seksuaalsed õigused
- m) Seksuaalsus
- n) Seksuaalvahekord
- o) Seksuaalvähemused
- p) Soorollid
- q) Suguelundite anatoomia ja füsioloogia
- r) Sugulisel teel levivad haigused
- s) Suhted

- t) Sõprus
- u) Tunded
- v) Pettumine
- w) Viljastamine, rasedus ja lapse sünd

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Helen Laikoja

(sünnikuupäev: 21.02.1993)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Seksuaalhariduslike teemade käsitlemine II kooliastme inimeseõpetuse tundides lähtuvalt Euroopa seksuaalhariduse standarditest ning õpetajate arvamused seksuaalhariduslike teemade käsitlemist mõjutavatest teguritest“,

mille juhendaja on Aigi Kikkas,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 21.05.2018